

Шара – Штрпце
Берба малина у новембру.

**ИНТЕРВЈУ -
НАТАША
СТАНИСАВЉЕВИЋ**
комесарка
Комесаријата
за избеглице и
миграције РС
(стр. 2, 3)

**ИНТЕРВЈУ -
МИЛЕНА ПАРЛИЋ**
помоћница
директора
Канцеларије за КиМ
(стр. 4, 5)

ГОДИНА СТАБИЛНОСТИ, ИНТЕНЗИВНОГ РАДА И КОНКРЕТНИХ РЕЗУЛТАТА

Почетак године, прилика је за посету Комесаријату за избеглице и миграције РС (КИРС), ради сумирања резултата активности из протекле године и упознавања са плановима за унапређење живота интерно расељених лица (ИРЛ) са Косова и Метохије у 2026. години. Комесарка за избеглице и миграције РС, Наташа Станисављевић, на самом почетку, упознаје нас са активностима Комесаријата у протеклој години.

„Одговорна и хумана миграциона политика, какву спроводи Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије, подразумева пре свега системски, институционалан и хуман приступ свим категоријама лица која су се, из различитих разлога, нашла ван својих домова.

У 2025. години Комесаријат је расписао десет јавних позива за јединице локалних самоуправа широм Србије, који су намењени пружању подршке породицама избеглица, интерно расељених лица док су у расељеништву и повратника по основу Споразума о реадмисији. Кроз наведене јавне позиве уручен је 171 уговор за 73 локалне самоуправе за програме стамбеног збрињавања и 212 уговора за 105 локалних самоуправа за набавку пакета хране и огрева за најугроженије породице из ових категорија. Захваљујући овим програмима, који су финасирани из буџета Републике Србије обезбедили смо 143 сеоске куће, 185 пакета грађевинског материјала, као и више од 7.200 пакета хране и огрева за породице избеглица, интерно расељених лица док су у расељеништву и повратника по основу Споразума о реадмисији.“

• У више случајева, Ви лично, али и други представници Комесаријата, обилазили сте на терену породице интерно расељених лица, ради увида у којим условима они живе. Колико су такве посете значајне за израду наредних планова и стратегија за подршку расељенима?

„Посете породицама интерно расељених лица на терену представљају један од кључних корака Комесаријата у процени и праћењу услова живота наших корисника. Оне нам омогућавају да стекнемо непосредан увид у стварне потребе и изазове са којима се сусрећу, како бисмо кроз будуће планове и стратегије обезбедили ефикасну, правовремену и циљано усмерену подршку. Само на основу конкретних података са терена можемо доносити одлуке које гарантују квалитет живота интерно расељених лица и адекватну реакцију институција. Главно тежиште ангажовања Комесаријата јесте одрживост – да помоћ не буде само краткорочна, већ да људима омогући да оснаже своје породице и побољшају услове свог

живота. Када говоримо о 2025. години, можемо је резимирати као годину стабилности, интензивног рада и конкретних резултата.“

• На Глобалном форуму у Женеви, истакнуто је да је Србија испунила свих осам обећања преузетих у 2019. и 2023. години. Које су активности предвиђене у предстојећем периоду?

„Република Србија ће наставити са спровођењем активности намењених решавању проблема преосталих избеглица из бивших република СФРЈ у складу са Стратегијом за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период 2024–2030. године и Акционим планом за период 2025–2027. године за спровођење Стратегије. Република Србија ће наставити са континуираним праћењем остваривања права лица којима је одобрена међународна заштита, са посебним фокусом на економска, социјална и културна права.

Комесаријат за избеглице и миграције редовно прати остваривање права лица којима је одобрена међународна заштита, са посебним фокусом на економска, социјална и културна права, у оквиру својих редовних задатака. Република Србија ће успоставити мрежу институција и организација укључених у интеграцију лица са међународном заштитом у циљу благовременог уочавања препрека и предузимања мера за њихово отклањање.“

• Комесаријат је дао свој допринос и на Бечкој конференцији о миграцијама, Варшавској конференцији о људској димензији, 76. заседању Извршног комитета УНХЦР-а, конференцији Европске миграционе мреже у Француској, остварени су многобројни билатерални састанци. Која су искуства и поруке са наведених активности? Где се Србија налази у односу на друге државе учеснице?

„Ове активности омогућавају размену најбољих пракси, упознавање са новим политикама и механизмима у области миграција и заштите избеглица, као и јачање међународне сарадње. Искуства показују да Србија, захваљујући континуираном унапређењу својих капацитета и институционалне подршке, заузима препознатљиво место у региону као држава која успешно интегрише међународне стандарде у националну праксу. Порука са ових форума јесте да је доследна и транспарентна политика у области избеглица и миграција кључна за ефикасно управљање токовима, као и за јачање поверења међународних партнера у нашу државу.“

• Колика је улога повереника Комесаријата у локалним самоуправама?

„Улога локалних самоуправа од изузетног је значаја, јер управо оне најбоље познају потребе људи на терену и представљају кључну спону између државе и грађана. Само заједно можемо градити друштво у којем ће свака породица имати достојанствен живот, топао дом и осећај припадности. Држава стоји уз сваку породицу која се налази у тешкој животной ситуацији и наставићемо да, са истим интензитетом, пружамо подршку и у наредном периоду. Локални повереници играју изузетно важну улогу у свакодневном праћењу и подршци интерно расељених лица. Уз адекватну

подршку Комесаријата, координацију са локалном самоуправом и јасно дефинисане приоритете, локални повереници могу ефективно да одговоре потребама ИРП популације. Кључно је наставити са унапређењем система обуке, обезбеђивањем стручне методолошке подршке и јачањем механизма сарадње, како би њихов допринос био одржив и конкретно усмерен на побољшање услова живота интерно расељених лица.“

• Комесаријат се ове године први пут представио на Сајму књига у оквиру сегмента „Записи Завичаја“. Колико је за процес интеграције важна сарадња са удружењима која негују културу и традицију избеглих лица?

„Сарадња са удружењима која негују културу и традицију избеглих лица има изузетан значај за процес интеграције. Учествовање Комесаријата на Сајму књига у оквиру сегмента „Записи Завичаја“, заједно са удружењима са којима Комесаријат сарађује, представља пример како културне и образовне активности могу допринети очувању идентитета, преношењу сећања и јачању осећаја припадности код интерно расељених лица. Таква партнерства омогућавају да интеграција буде много више од материјалне подршке – она постаје процес у којем се уважава и поштује културно наслеђе, што ствара основу за трајно и успешно укључивање у локалну заједницу. Велика посећеност штанду Комесаријата и удружења говори о томе да ће ово постати манифестација на којој ће Комесаријат традиционално да учествује.“

• Како оцењујете стање миграција у нашој земљи. Из којих су земаља могуће миграције у предстојећем периоду?

„Стање миграција у Републици Србији је стабилно, а све надлежне институције континуирано сарађују како би се миграциони токови одговорно пратили и њима ефикасно управљало. Комесаријат за избеглице и миграције у 2026. годину улази спреман, са једним од најуређенијих система прихвата и управљања миграцијама у региону.“

Према последњим подацима, током 2025. године евидентирано је 9.567 миграната, што је за 49,38 одсто мање у односу на исти период прошле године, када је евидентирано 18.899 лица. Мигранти који пролазе кроз Србију најчешће долазе из Авганистана, Египта, Марока, Турске и Сирије, док је тренутно активно шест прихватних и азилних центара, у којима борави 235 лица. Ови подаци показују да институције у Србији држе ситуацију под контролом, уз пуну спремност да одговоре на све евентуалне изазове. Иако је број миграната који данас долазе у Србију значајно смањен, Србија остаје важна транзитна тачка за избеглице и мигранте ка Европи и симбол солидарности у региону.

Комесаријат, у сарадњи са партнерима из Европске уније, наставља да примењује добру праксу хуманог и достојанственог односа према свим лицима која се налазе у прихватним и центрима за азил. Посебна пажња посвећује се деци, кроз различите активности, како би и у тешким околностима осетила сигурност и радост праз-

ника.

Србија је сигурна земља, отворена за све и спремна да одговори на изазове управљања миграцијама. Сви људи морају да имају једнака права у држави у којој тренутно бораве. То је политика које се Република Србија и Комесаријат за избеглице и миграције придржавају и тиме ће наставити да се воде и у будућности.“

• Комесаријат је и протекле године наставио сарадњу са удружењима од значаја за избеглице, интерно расељена лица, повратнике и нестала лица, доделом средстава за реализацију предложених програма. Колико сте задовољни резултатима који се тим пројектима постижу?

„Подржани програми од изузетног су значаја – они омогућавају унапређење положаја избеглица, интерно расељених лица, тражилаца азила и повратника, али и пружају важан допринос у процесу трагања за несталима, подршке породицама и очувању сећања.“

Програми са којима су Удружења аплицирала се односе на унапређење положаја корисничке популације кроз пружање подршке у остваривању њихових права, унапређење информисаности у областима од значаја за корисничку популацију, промовисању и јачању толеранције на локалном и националном нивоу, обележавање датума од значаја за корисничку популацију, информисање и пружање правне помоћи у вези са остваривањем и заштитом имовинских права у земљи порекла избеглица из Р. Хрватске и БиХ, као и повратника у Р. Хрватску и БиХ. Такође, програми се односе и на спровођење радионица на којима се врши организовање мотивационих радионица за запошљавање, као и стручно оспособљавање повратника по основу Споразума о реадмисији.

Оно што је за нас у Комесаријату веома важно јесте да су овим јавним позивима обухваћена како удружења са дугогодишњим искуством и резултатима, тако и она која први пут имају прилику да кроз своје пројекте помогну заједници. Управо та комбинација искуства и нових идеја даје снагу нашим заједничким напорима.“

• Који су планови Комесаријата за ову годину?

Планови за 2026. годину усмерени су на даље унапређење система заштите и подршке свим категоријама лица у надлежности Комесаријата, уз јасан циљ да помоћ буде још ефикаснија, одрживија и ближа реалним потребама људи на терену.

У фокусу ће бити наставак и проширење стамбених програма за избеглице и интерно расељена лица, како би што већи број породица трајно решио своје стамбено питање. Паралелно са тим, планирамо јачање економског оснаживања кроз доходне активности, подршку запошљавању и samozapoшљавању, посебно у мањим срединама, где такви програми имају вишеструки ефекат и на појединце и на локалну заједницу.

Када је реч о миграцијама, приоритет остаје очување хуманог и безбедног система прихвата, уз додатно улагање у услове смештаја, здравствену заштиту и заштиту деце. Посебан акценат биће стављен на јачање сарадње са локалним самоуправама, јер управо на локалном нивоу интеграција и подршка дају најконкретније резултате.

Такође, у 2026. години наставићемо да унапређујемо институционалне капацитете Комесаријата, кроз иновативне процедуре, едукацију запослених и јачање међуресурсне и међународне сарадње.

Комесаријат наставља да стоји уз интерно расељена лица и да је посвећен обезбеђивању подршке која је у складу са њиховим потребама. Настављамо да радимо на унапређењу услова живота и пружању конкретне помоћи. Њихова сигурност, достојанство и будућност су наш приоритет.“

*Разговор водио: Златко Маврић
Фотографије: архива Комесаријата*

ДОК ТРАЈУ СВЕТИЋЕ, ТРАЈЕ И НАШ ИДЕНТИТЕТ

У временима када се српско културно и духовно наслеђе на Косову и Метохији суочава са покушајима физичког уништења и перфидног прекрајања историје, Сектор за сарадњу са СПЦ и бригу о културном наслеђу при Канцеларији за КиМ представља прву линију одбране нашег идентитета.

О обнови светиња које су васкрсле из пепела Мартовског погрома, значају манастирских економија које хране и запошљавају народ, те о мисији да писана реч са Космета одјекне што даље, разговарамо са Миленом Парлић, помоћницом директора Канцеларије за Косово и Метохију.

На самом почетку, замолили смо госпођу Парлић да нам појасни која је делатност Сектора за сарадњу са СПЦ и бригу о културном наслеђу.

„Канцеларија за Косово и Метохију заједно са Епархијом рашко-призренском, сходно тренутним околностима, велику пажњу поклања бризи и заштити културне баштине, а у оквиру тог делокруга рада, финансирају/суфинансирају се објекти СПЦ, велики број непокретних културних добара, као и брига о културном наслеђу, кроз коју настојимо да се у свим српским срединама развија култура, како кроз обележавање важних историјских датума, тако и кроз програме неговања традиције, афирмацију савременог стваралаштва, кроз континуирану помоћ у обележавању верских и културних догађаја које спроводе наше установе културе.

Тако да у овим савременим изазовима улога СПЦ одн. Епархије рашко-призренске је неодвојива од институционалне подршке државе, а та подршка никада није била значајнија и јача. Присуство Канцеларије, и самог сектора, није формално или симболично, оно је израз одговорности, истрајности и дугорочне бриге, као и спона између државе, цркве и народа. Без те континуиране сарадње и подршке, очување духовног и културног наслеђа било би знатно угроженије, а положај српске заједнице додатно ослабљен.“

• **Најавили сте већу подршку КиМ захваљујући мерама Владе. На које конкретно области ће се та средства највише усмерити у 2026. години када је упитању Ваш сектор?**

„Свака нова мера помоћи од стране Владе Републике Србије одражава се на рад свих сектора у оквиру Канцеларије, па самим тим и овог. Та подршка се огледа како кроз пакет правних, економски-социјалних и развојних мера, које укључују запошљавање младих, помоћ незапосленим лицима, помоћ тешко оболелој деци,

кроз бесплатне уџбенике и ужину за ђаке, изградњу вртића и спортских објеката, кроз пројекте у привреди, тако исто и кроз подизање установа културе, као и сталну подршку функционисању народних кухиња, црква и манастира на Косову и Метохији. Ове важне мере Владе ће се наставити и у 2026. години.“

• **Сведоци смо континуираних покушаја Приштине да српско културно наслеђе представи као „косовско“. На који начин Канцеларија, поред инфраструктурне обнове, води дипломатску и стручну борбу за очување идентитета тих споменика?**

„Врло једноставно. Истином, тапијама, документима, знањем и истрајношћу. Свака црква, сваки манастир, има своје име, историју и идентитет, тако да се не обазиремо на свакодневне претензије оних који у жељи да себи обезбеде идентитет, историју коју немају, настоје да крајом постану неко, заборављајући да су прву кору хлеба примили од српских владара који су вековима градили оно што данас има Србија на Косову и Метохији.“

• **Колико су пројекти оснаживања економија манастира значајни за самоодрживост манастира и за запошљавање људи из средина у близини манастира?**

„Ти пројекти су од пресудног значаја, јер наши манастири данас нису само места молитве и сабирања већ и важан ослонац народу. Народне кухиње „Мајка девет Југовића“ запошљавају, управо захваљујући оним мерама Владе које смо споменули, 97 радника, како у самом производном погону тако и у пекарама, захваљујући којима се свакодневно обезбеђују оброци за више од 2500 породица. Економија у селу Бадовац, при манастиру Грачаница, поред обезбеђивања егзистенције за 60 породица, својим производима доприноси како функционисању Богословске школе у Призрену тако и осталим црквама које немају своје економије, а увек раширених руку и пуних трпеза дочекују своје радо виђене госте. Захваљујући нашим добрим, правим домаћинима, пре свега нашем митрополиту, владики Илариону, али свакако и игуману Михајлу, Сави и братији манастира Високи Дечани, манастира Драганац, наше економије су мала домаћинства, велике породице, са немерљивим утицајем на живот и опстанак Срба на Косову и Метохији.“

• **Често користите термин „жива црква“. Шта под тиме подразумевате?**

„Цркве на Косову и Метохији више нису зид од камена, оне су живи доказ васкрснућа. У њима се данас чује молитва, дечија песма, корак верника. Оне су живе заједнице људи које дишу, сведоче и опстају. Посебно је важно што се тај живот, захваљујући братству и сестринству Епархије рашко-призренске вратио кроз службе, литургије, сабороване и у оним градовима и селима у којима више нема Срба. Сведочимо временима, која историја није забележила, као и чињеничном стању да никада више верника и више живота није било у црквама и манастирима на Косову и Метохији. Намере наше цркве и државе, које смо у доброј мери остварили кроз процес

обнове порушених и оскрнављених светиња, што је сложићете се дугорочан процес, уједно свакодневно оспораван од стране Приштине, али исто тако и постојан. Посебно постајан кроз живу истину да је у великом броју порушених светиња успостављена света литургија, што чини једни велику, кроз векове сачувану и живу Цркву.“

• С обзиром да и сами потичете са Косова и Метохије, колико Вам то лично помаже да на терену препознате најжитније потребе људи и Цркве?

„Ово је дубоко, важно, али не тако једноставно питање. Некада очекивања могу бити много већа од околности и личне позиције. Олакшава у мери да проблеме на терену не морам да учим кроз програме, зато што их носим у памћењу, кроз страхове, тишине, ране, страдања, жртве... Дакле порекло ми даје морални компас и даје ми дубину, али исто тако одузима луксуз дистанце, равнодушности и једноставне одлуке. Посебно је тешко када надлежност за кључна питања не зависе искључиво од воље и жеље, јер управо тада се одговорност персонализује, а моћ постаје фрагментисана, непотпуна. Неретко се дешава да будем растрзана између личног идентитета и институционалне улоге, веће жеље и стварне реалности како политичких и правних, тако и међународних оквира који се не спроводе.“

Посао који ми је поверен је за мене такође и велики дар и благослов, али исто тако морам да напоменем да свако од нас, ту пре свега мислим на колеге које не потичу са Косова и Метохије, а верујте ми подједнако, чак и више, без обзира на политичко-безбедносну ситуацију и тешке околности, дају свој максимум, раде срцем и остају истрајни у делима која су им поверена.“

• На протеклом Сајму књига представљено је 115 нових дела са КиМ. Која дела бисте издвојили као кључна за разумевање данашње реалности српског народа на Косову и Метохији?

„Канцеларија за Косово и Метохију је ове године са поносом представила духовно, културно и научно стваралаштво нашег народа. Публика је била у прилици да се упозна са стваралаштвом које настаје у вери, вишевековној истини, постојаности, као одговор на готово свакодневне покушаје прекрајања историје српског народа, као и да лично упозна оне који стварају пером, који данас сведоче да дух српског народа нису и не могу избрисати.“

Захваљујући нашим издавачима, а посебно бих издвојила Покрајински архив, у оквиру којег делују и сви остали архиви, факултете у оквиру Универзитета, Институт за српску културу, Народну библиотеку „Иво Андрић“, Дом културе Грачаница..., све који су нам важна капитална дела, попут књиге о порушеним гробљима професорке Митре Рељић, књига о Мартовском погрому, о градовима

Косова и Метохије...оставили као залог новије историје будућим нараштајима.“

• Изјавили сте да образовни систем није довољан ако млади не обиђу Косово и Метохију. Колико су такве посете безбедне? Да ли постоје планови или иницијативе Канцеларије за КиМ за организовање посете ученика из централне Србије светињама и српским срединама на КиМ.

„Млади у оквиру образованог система имају могућности, али мислим да то није довољно уколико не могу да обиђу Косово и Метохију, осете и увере се у све оно што уче кроз наш образовни систем.“

Што се безбедности, која је приоритет у свим преговорима и разговорима које иницирају представници државе тиче, то јесте питање за представнике међународне заједнице, која је у оквиру потписаних и загарантованих обавеза дужна да исту гарантује. То се у пуној мери најалост не спроводи, али се свакако много више ради на едукацији деце по овом питању, јер је српски национални идентитет неспоран и таквог га треба само јачати, а на томе управо ради Влада Републике Србије са свим ресорним установама.“

• Како канцеларија одговара на покушаје Приштине да се српски манастири на листи УНЕСКО-а представе као део „косовске баштине“?

„Канцеларија се редовно обраћа УНМИК-у за помоћ, подршку и реаговање у случајевима изражавања отворене нетрпељивости и верске мржње, незаконитих грађевинских радова у оквиру заштићених зона, покушаја скрнављења, уклањања или пренамене верских и других многобројних културно-историјских објеката, кроз извештаје, сугестије и коментаре о раду УНМИК-а, које редовно доставља Министарству спољних послова за седнице УН о раду УНМИК-а. Такође, Сектор за сарадњу са СПЦ учествује у раду Унеска кроз активности Комисије за сарадњу са Унеском при Министарству спољних послова.“

• Присуствовали сте паљењу бадњака у Косовској Митровици. Какву поруку јединства шаљу те слике масовног окупљања верника данас?

„Те слике шаљу поруку достојанства прогоњеног, трпељивог, страдалног, у вери истрајног народа, који се окупља у љубави и заједништву са јасном поруком да су свој на своје и да се њихова постојаност, идентитет и дух не могу поробити.“

• Која је Ваша порука у 2026. години за интерно расељења лица у централној Србији, повратницима на КиМ и онима који нису напуштали КиМ?

„Одлазак (насилно протеривање), није прекид припадности. Повратак је тиха победа живота над страхом, а издржљивост и опстанак су смисао живота, који се губи ако вас отргну из колевке. Дубоко верујем да, где год били уколико се држимо оних вредности које нам је Господ утемељио, уколико истрајавамо у молитви, љубави без мржње, вери кроз искрену бригу и молитву, дотле ће нас и бити. На нашу срећу, Господ је тај који доноси последњи суд историје.“

Разговор водио: Златко Маврић
Фотографије: архива Канцеларије за КиМ

АРХИВ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Поновно успостављање рада на простору Косова и Метохије био је повод за посету Покрајинском архиву Косова и Метохије. У просторијама Архива КиМ у Грачаници, наши домаћини су директор Архива **Марко Марковић** и архивист **Немања Димитријевић**. Директор Архива, **Марко Марковић**, упознаје нас са историјатом Покрајинског архива:

„Архив Косова и Метохије је матична установа за заштиту архивске грађе за територију Аутономне покрајине Косово и Метохија. У надлежности покрајинског Архива је заштита архивске грађе и документарног материјала насталих у раду покрајинских органа, организација и других стваралаца.

Марко Марковић

Архив КиМ основан је 23. марта 1951. године, са задатком да прикупља историјски материјал са подручја Косова и Метохије. Након агресије на нашу земљу и сукоба на простору Косова и Метохије, 1999. године, Архив Косова и Метохије у Приштини је прекинуо са радом, да би се поново вратио и наставио са радом после две деценије изгнанства, средином 2021. године. Одмах смо обновили издавачку, изложбenu и редовну архивску делатност, као и редовно спровођење стручног надзора над имаоцима и ствараоцима архивске грађе на територији читаве покрајине.“

• **Колико је могуће радити под постојећим условима и свакодневним изазовима које намеће косовска стварност?**

„Наше активности су већ пробиле административне границе. Архив Косова и Метохије има своје изложбе и промоције књига у Београду, Нишу, Ужицу, Бањалуци и другим местима, тако да смо, захваљујући активностима наших сарадника и подршци Канцеларије за Косово и Метохију и Министарства за културу, поново поставили важан сегмент српске културе.

Задатак нам је да у наредном периоду што интензивније оживимо архивску струку, да истражујемо и објављујемо све оно што се чува дубоко у архивима, како у установама тако и код појединаца и других друштвених субјеката који су успели да сачувају одређене делове грађе које су сегмент нашег обрађивања.“

• **Поред оживљавања рада Покрајинског архива, рад су наставили и поједини општински архиви.**

„Јако смо поносни на чињеницу да смо поред своје матичне куће у Грачаници и Чаглавици обновили и рад архива у Штрпцу. Тако успешно спроводимо идеју о децентрализацији културе која је потекла од Дома културе Грачаница. Том децентрализацијом културе ми пробијамо границе гета које су нам на неки начин задате.“

Детаљ са представљања издања у Дому културе Грачаница

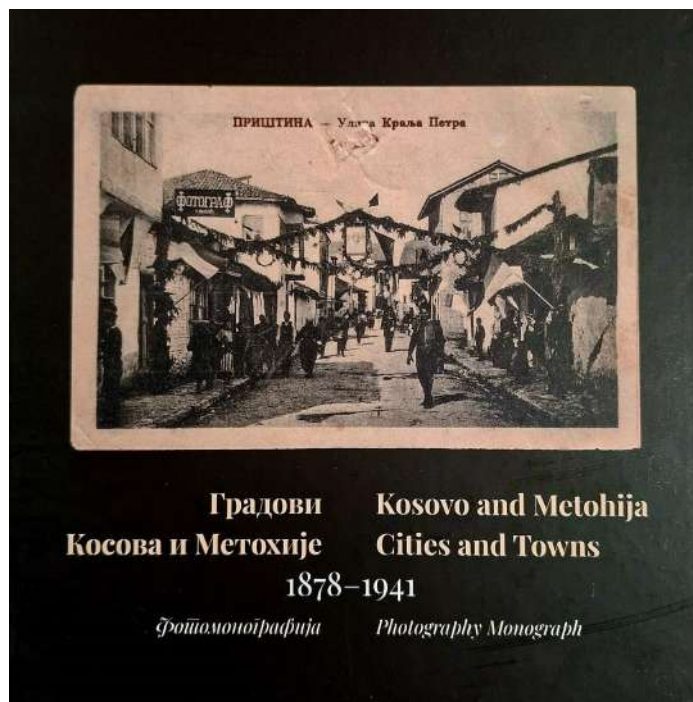
• **Које су публикације издате од периода наставка рада Архива?**

„Моја маленкост је аутор-приређивач две фотомонографије: „Манастир Грачаница на разгледницама и фотографијама 1878–2021.“ и „Градови Косова и Метохије 1878–1941. године“.

У фотомонографији „Манастир Грачаница на разгледницама и фотографијама 1878–2021.“ најстарија фотографија је из 1878. године. Мени је припала част да све прикупљене фотографије спојим у један мозаик. Из фотографија од 1878. до 1912. може се видети каква је била политика Краљевине Србије према овим просторима и какве је људе Србија именовала да воде државну политику на простору Косова и Метохије. Ту су и фотографије на којима се испред манастира Грачаница виде Бранислав Нушић, Милан Ракић као и многе друге значајне личности. Ове фотографије смо успели да објавимо захваљујући подршци Народног и Етнографског музеја, чији су најеминентнији стручњаци истраживали, не само Грачаницу, већ читав простор КиМ и објективима овековечили сваки детаљ.

У периоду од 1912. посебно место заузимају разгледнице – фотографије. Највећи број разгледница настао је у периоду између два светска рата. Ту су фотографије посете престолонаследника Александра Карађорђевића, француског маршала Франшеа де Фереа, који је манастиру 1921. године даривао црну мермерну плочу, која је касније узидана у један од манастирских стубова, као и фотографија посете Јосипа Броза, али и потпуковника српске војске Милоша Сандића, који је 1878. предводио српске добровољце те српских конзула Милана Ракића, Бранислава Нушића и митрополита Нићифора Перића.

Друга фотомонографија „**Градови Косова и Метохије 1878–1941. године**“ броји 358 разгледница и фотографија на којима је представљено 14 градова и вароши Приштина, Призрен, Пећ, Баковица, Косовска Митровица, Ђилане, Јањево, Качаник, Штимље, Липљан, Звечан, Подујево, Вучитрн, Урошевац. Материјал је такође прикупљен од најеминентнијих установа културе Републике Србије. То је прва публикација која у себи сублимира све градове и вароши на простору Косова и Метохије.

Поменуо бих и остала издања: **Мемоари Стојана Зафировића**, знаменитог националног радника са КиМ, с краја 19. и прве половине 20. века. Приређивачи су др Александра Новаков и др Славиша Недељковић. **Косовски феномени**, аутора Ђорђа Јевтића. **Мемоари Михајла Кијаметовића**, знаменитог националног радника, учитеља и сарадника Српске акције и Народне одбране у Старој Србији у периоду од 1906. до 1912. године. **Мемоари Стојана Зафировића II део. Погром 17. март 2004. године, узроци, разарања, последице** – зборник поводом 20. годишњице од мартовског насиља.

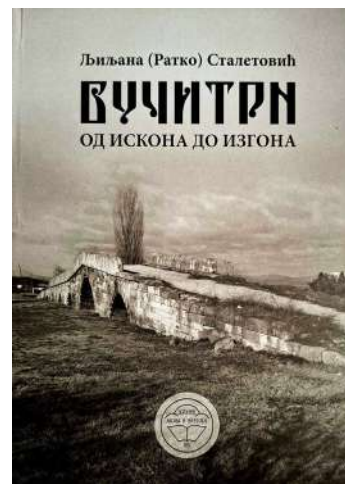
Искористио бих прилику да скренем пажњу на књигу **Српска гробља на Косову и Метохији– уништена споменичка и језичка баштина**, Проф. др Митре Релић, чији смо други том издали у сарадњи са Матицом Српском. Књига доводи до нових научно и методолошки утврђених закључака о обиму гроболома на простору Косова и Метохије, који се базира на једном перманентном истраживању које професорка храбро спроводи већи низ година широм Косова и Метохије. Уверени смо да ће та

књига довести до једног новог погледа на степен насиља према тој споменичкој баштини, јер насиље није само када рушите споменике, него и када родбини не дозвољавате да брину о њима.

Када је у питању изложбена делатност, Архив КиМ реализовао је 5 изложби: 1. Манастир Грачаница на старим разгледницама и фотографијама; 2. Урошевац, храм и град; 3. Призрен на старим фотографијама и разгледницама; 4. Слике живота; фотографије Албера Кана, Приштина, Призрен, Липљан и Грачаница 1913; 5. У славу Видовдана: документа, фотографије, разгледнице."

• Где се могу набавити поменуте публикације?

„Ми нисмо издавачка кућа. Наше публикације су пре свега научне и архивистичке. Имамо једну едицију која се бави посебно разгледницама и старим фотографијама које су историјски извор и чувар духа времена. Публикације већ неколико година представљамо на Међународном Београдском Сајму књига, али и на другим дешавањима и промоцијама, у Скопљу, Бањалуци, Републици Српској и другим местима. Циљ нам је већа сарадња са нашим образовним системом. Покушавамо да направимо искорак, да се у наредном периоду фокусирамо на то да нашим ученицима и наставном кадру приближимо оно чиме се ми бавимо и што радимо..

• После свих дешавања на КиМ, да ли код грађана у приватним архивама још увек има грађе која је интерес вашег истраживања?

„Страхујемо да је, због свих ратних и послератних дешавања, значајан део личне породичне грађе изгубљен. Када се као институција обратимо појединцима, наилазимо на спремност за сарадњу. Мислим да је баш после свих дешавања код појединаца пробудила свест да морамо сачувати своју историју. Људи су спремни да поделе своје породично благо са нама. Спремни су да учествују у његовом обликовању. Поменућу пример породице Кијаметовић, породице Дебељковић из Липљана али и многих других које активно, кроз свој несебични допринос, подржавају наш рад.

Ако постоје појединци, породице, истраживачи, научни радници или људи који желе да нешто истражимо и објавимо, стојимо им на располагању са својим стручњацима. Архив може само помоћи да ту своју намеру и жељу остваре што квалитетније и што сврсисходније. Са задовољством ћемо подржати сваког ко има жељу да део своје породичне грађе представи јавности и сачува је за историју и да томе одређену форму.

Разговор водио: Златко Маврић
Фотографије: Архив Србије, Архив КиМ, Радио КиМ

ЦЕНТАР ЗА КУЛТУРУ „САВА ДЕЧАНАЦ“ ЧУВАР КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА И ТРАДИЦИЈЕ НА СЕВЕРУ КиМ

Центар за културу „Сава Дечанац“, носилац је културних дешавања у општини Лепосавић. Центар је креатор многих манифестација и догађаја али и домаћин гостујућим догађајима и манифестацијама. Директор Центра за културу, Гојко Миливојевић информисао нас о богатом програму ове културне установе. По његовим речима, током целе године, одвија се по један програм недељно.

ПОЧЕТАК ГОДИНЕ УЗ РОКЕРЕ

Гојко Миливојевић

„Годишњи програм Центра за културу „Сава Дечанац“ обилује великим бројем догађаја“ – започиње упознавање о овој институцији директор Центра за културу, **Гојко Миливојевић**. „На почетку године, на Божић до Српске Нове године, традиционално крећемо са **рок концертом**. У зависности од интересовања, могућности и политичко-безбедносне ситуације, учествује 8 до 9 рок група. Долазе нам познате групе и рок певачи. То је један од програма којим конкуришемо за средства код Министарства културе и за који Министарство показује разумевање.

Између рок концерта и наредног догађаја имамо више традиционалних дешавања, као што је **обележавање школске славе, Светог Саве**, у Лепосавићу, Сочаници и Лешку. Ту су и други догађаји.

Један од значајнијих догађаја на почетку сваке године је **обележавање Топличког устанка** (фебруар 1917. године). Мало ко зна да су прве жртве Топличког устанка забележене у нашој Сочаници, малом месту удаљеном свега 5 километара од Лепосавића. У Сочаници, у кући Поповића и попа Вићентија Симића окупљају се прваци Топличког устанка и разрађују стратегију за устанак. Сматрали смо да је наша обавеза да јачамо свест о значају Сочанице за покретање Топличког устанка.

То је био разлог да у Сочаници подигнемо спомен-кућу у којој су изложени документи о Топличком устанку. Сваке године у фебруару месецу организујемо вишедневне програме са циљем обележавања овог догађаја. Организујемо посету спомен-кући у Сочаници, полагање венаца, организујемо извођење позоришне представе на тему Првог светског рата. За 108. годину од Топличког устанка приказали смо филм о Милунки Савић. Планирана је била и антиратна позоришна представа „Књига о Милуну“, монодрама познатог глумца Ненада Јездичића, али иста није одржана због забране од стране косовских власти да Ненад Јездичић пређе административни прелаз и дође у Лепосавић.

Фебруар месец је месец за промоцију књига. Промовишемо пре свега песнике са наших простора који су у протеклој години издали нова дела. Имали промоције књига Јелене Костић и Александре Јовичић, професорице књижевности. Имамо и гостујуће писце. Представили смо и књигу Мирјане Бобић Мојсиловић и друге.

З. Маврић, Гојко Миливојевић

Март и април резервисани су за позориште. Тада обавезно доведемо једно, два или три позоришта, зависно од средстава. Посета позоришним представама код нас је бесплатна, не наплаћујемо улазнице. Тежимо да омогућимо деци из обданишта и основних школа да погледају позоришну представу и привикавају се на понашање у установама културе. Укључивањем те деце у рад дејег позоришта, учешћем на разним литерарним секцијама, учимо их да стичу самопоуздање, учимо их сценском покрету, сценском говору, свему оном што ће им касније у животу много значити. Наше деце позориште је изнедрило неколико младих људи који су уписали и завршили позоришну академију.

Имамо и школу сликања и цртања за коју има пуно заинтересоване деце. Група скоро увек крене са стотинак деце. Откривају своје таленте. Неки се после извесног времена повуку, али добар део настави, ту пронађе себе па ту вештину негује и касније уписују факултете.

Мај месец је за нас посебан. Тада славимо славу Центра за културу, дан посвећен сећању на монаха и епископа Саву Дечанца, чије име и носи Центар за културу. Обележава се 10. маја, а прослава траје три дана. Централна манифестација је обележавање помена код спомен-бисте Сави Дечанцу, након које следи свечана академија, на којој додељујемо награде онима који су помогли развоју културе између две славе. Манифестацију прати пригодан културно-уметнички програм.

Глас ибарске долине

Јуна месеца одржава се наша најстарија манифестација, по којој смо познати. Траје већ 58 година, под називом „Глас Ибарске долине“. Одржава се у Лешку, као и прве 1967. године, када је почела. Ту се, на летњој сцени, окупи до 2000 људи. Негујемо изворни мелос. Манифестација је

такмичарског карактера, специфична је по томе што право учешћа имају све општине које леже на реци Ибар. Тако да сваке године имамо по два учесника из Рожаја, Тутина, Рашке, Новог Пазара, Краљева, Зубиног потока, Косовске Митровице, Звечана и Лепосавића. На задњој манифестацији је учествовало 16 такмичара из свих поменутих општина. Специјални гост и члан жирија био је прослављени певач, Славко Бањак.

Августа месеца, за Велику Госпојину, организује се „Госпојински сабор“, међународни фестивал фолклора. Ове године нас очекује јубиларни, 30. сабор. Сабор је прилика да културно-уметничка друштва из централне Србије, Црне Горе и Косова и Метохије прикажу оно што су урадила између два сабора. Тих дана Лепосавић има прилику да буде домаћин великом броју младих људи, чланова КУД-ова који на сабору склапају нова пријатељства. То је једна од малобројних прилика да млади из енклава изађу ван свог простора и друже се са вршњацима.

Организатори смо међународне ликовне колоније 18 година за редом. Ликовни ствараоци из Црне Горе, Словеније, централне Србије и Косова и Метохије недељу дана стварају своја дела у Лепосавићу. То је прилика да уметници, у току трајања колоније, заједно обиђу знаменитости Косова, што код већине буди инспирацију за нова уметничка дела.

Дечији филмски фестивал

сто до хиљаду деце. Веома често омогућимо да деца на пројекцији добију неки сокић, чоколадицу и друге слаткише. Пројекат покрива Канцеларија за Косово и Метохију или Комесаријат за избеглице.

За књижевне ствараоце смо пре двадесет година установили књижевну награду „Томо Радосављевић“, која се зове по прозном писцу из ових крајева. Томо Радосављевић је био професор књижевности. Иза себе је оставио пуно значајних дела. Писао је о истинитим историјским догађајима на овим просторима. Сваке године, велики број стваралаца књижевних дела конкурише за ову награду.

Још једна музичка манифестација, коју смо почели да организујемо 2024. године, завређује пажњу. Назвали смо је „Косовско-метохијски извори“. То је прилика да дечије певачке групе са КиМ представе изворно стваралаштво свога краја. Свако може да пева косовске песме, али мислим да те песме најбоље могу да изнесу деца са Косова и Метохије. Она ту песму, својим тананим гласом, певају из душе. Та деца најбоље осећају шта су прошла и шта пролазе на просторима КиМ.

Поред изворног, негујемо и савремено музичко стваралаштво. Организујемо **Фестивал савремених игара** који траје три дана. Тих дана публика има прилику да ужива у наступима извођача модерних игара, балета и плесова. Представљају се плесни клубови и балетски састави са КиМ и из централне Србије. Наше такмичарке из Лепосавића постижу запажане резултате на такмичењима ван КиМ.

Прва хармоника Косова и Метохије је такмичење хармоникаша које, такође, успешно организујемо и које изнедрјује нове таленте. Циљ такмичења је неговање инструменталне музике на хармоници. Такмичење се одвија у више категорија за такмичаре нижег узраста, до најстаријих, формираних музичара. Има ту и почетника и професионалаца који се дуго времена баве музиком. Најбољи такмичари одавде иду у полуфинале такмичења које се одржава у Сокобањи.

„**Ћирилица, моје писмо**“, је догађај којим настојимо да мотивишемо децу да активно учествују у очувању своје културне баштине, посебно језика и писма. Догађај траје три дана, током којих наставници српског језика објашњавају деци шта је ћирилица, колико је значајна за наш народ и зашто је битно да је у употреби. Добро је да деца знају оба писма, али мора да им навика буде да када нешто треба да напишу, а посебно када треба да се потпишу, користе ћирилицу.

Сваке године, макар по једном, гостује приштинско позориште са представом за децу и одрасле, као и ансамбл „Венац“, професионални ансамбл народних игара и песама Косова и Метохије.

Ансамбл Венац

Филмски фестивал се у Лепосавићу одржава од 2002. године, редовно, сваке године. Манифестација траје пет дана. Наши суграђани имају прилике да тих дана виде нова филмска остварења која су изашла између две године. Веома често, имамо пројекције дела која још нису почела да се приказују у већим градовима у централној Србији. На отварању и затварању фестивала публици се представљају познати режисери, глумци. Често је то прилика да нам на пројекцију дођу из других места са КиМ да овде одгледају нека од познатих филмских остварења. На 23. фестивалу, публика је имала прилику да одгледа пројекције филмова: „Јорговани“, са Слободом Мићаловић и Иваном Босиљчићем у главним улогама, као и филмове „Воља синовљева“, „Седеф-магла“, „Изгубљени Дрим Тим“ и „Понтоново срце“.

У Фоајеу Дома културе **имамо велику етно поставку**, која је настала 2004. године. Сарадници Центра за културу обишли су свих 72 села на територији Лепосавића и прикупили значајан број експоната који говоре о култури овог народа. Уз подршку Министарства културе РС и Етнографског музеја Београда, успели смо да све експонате заштитимо, хронолошки средимо, тако да су сада сведок једног прошлог времена. Иза 600 квадратних метара стакла, оживели смо стару сеоску кућу, сеоску собу са свим детаљима, намештајем, одећом, храном, оруђем и друго. У данашње време то више нигде не може да се види. Ни у једној кући, ни у једној породици. Тако смо наше старе обичаје и живот на селу сачували од заборавља. Сваки предмет у поставци има своју причу. Ето, на пример, имамо јелек који је урађен 1802. године. Урадила га је мајка Јелица својој ћерки Стани за сабор. Разбој је стар 120 година и тако редом.

Поред свих манифестација које сам поменуо, покушавамо да стално едукујемо своје сараднике. Сваке године организујемо заједнички обилазак културно-историјских споменика на КиМ, зато што многим, због познате политичко безбедносне-ситуације, није могуће да самостално обиђу исте. Поред тога, обилазимо и значајне локације ван простора КиМ. Тако смо приликом обележавања пробоја Солунског фронта имали прилику да обиђемо Зејтинлик у Грчкој. Организовано смо обишли Острог, светиње у Требињу и друга места.“

Разговор водио: З. Маврић
Фотографије: С. Јефтић, архива Центра

СОЧАНИЦА - ТОПЛИЧКИ УСТАНАК

Сочаница, мало место у општини Лепосавић, одиграло је велику улогу у покретању масовног устанка у окупираној Србији током Првог светског рата, знаног као Топлички устанак. Спомен-кућа Топличког устанка, изграђена је на месту где су постављени темељи устанка, представља симбол отпора и националног поноса и чува сећање на борбу за слободу.

Спомен кућа-Сочаница

Куршумлију, Прокупље и околна места, али мало ко зна да је за подизање овог устанка још значајније Косово, где је устанак био снажан. Зато се и централна свечаност, поред Куршумлије и Прокупља, одржава и у Сочаници. Стогодишњица Топличког устанка је одржана 2017. године и то је био запажен догађај.

Прве жртве Топличког устанка пале су у Сочаници, малом месту код Лепосавића. У кући Поповића, попа Вићентија Симића и других домаћина у Сочаници, окупљају се у то време, покретачи Топличког устанка. Ту су разрађивали стратегију за устанак, вођени Костом Миловановићем, познатијим као Коста Пећанац и Костом Војиновићем, познатијим као Косовац.

Договорено је да се окупатору зада значајан ударац нападом на касарну у Косовској Митровици, односно полицијској станици, да се у Ибарској долини минира део пруге и још многе друге стратешке тачке у борби против бугарско-аустријске окупације. Међутим, неко је открио припремљене планове па је овај покушај осујећен. На овом делу Косова су у то време биле јединице мађарске војске, које су након дојаве о припремању устанка, блокирале читаву Сочаницу. Ухватили су 56 особа које су биле на једном од састанка. Један део активиста је успео да се на време извуче и под вођством Косте Миловановића и Косте Војиновића и побегне према Копаонику, након чега су наставили са дизањем устанка. Од 56 приведених активиста, осамнаест их је наредног дана обешено у касарнама у Косовској Митровици. Преостали део ухапшених, од тога највећи део малолетника, осуђен је на казне затвора од 10 до 15 година. Интернирани су у затвор у Мађарској. После ослобођења 1918. године, само њих четворо је успело да се врати својим кућама.

То је разлог да ми сваке године традиционално обележавамо покретање Топличког устанка, а у знак сећања на овај догађај, изградили смо и спомен-собу у Сочаници. У спомен-соби налази се један број фотографија, докумената, предмета, оруђа и оружја, везаних за Топлички устанак.

Годишњица Топличког устанка обележава се сваке године у Лепосавићу и Сочаници. Прошле, 2025. године, обележено је 108. година од Топличког устанка. Церемонија обележавања подразумева полагање венаца на споменике топличких јунака, одржавање парастоса, пројекције филмова и одржавање пригодних позоришних представа на тему Првог светског рата, као и пригодне приредбе и изложбе које евоцирају сећање на устанак. Догађају присуствују високи државни званичници Републике Србије, представници војске, полиције и локалне самоуправе.

На обележавању 108. година од устанка изведена је пројекција филма о Милунки Савић. У плану је била монодрама истакнутог глумца Ненада Јездића „Књига о Милутину“, али истиније могла бити изведена због забране Јездићу да пређе административни прелаз и дође на догађај.“ – завршава причу господин Миливојевић о Топличком устанку, након чега крећемо до Сочанице у обилазак спомен-куће.

Приликом посете Центру за културу „Сава Дечанац“ у Лепосавићу, директор Центра, **Гојко Миливојевић**, са поносом нас је информисао да је Лепосавић, односно Сочаница, значајна за покретање Топличког устанка:

„Познато је да је Топлички устанак везан за

ТОПЛИЧКИ УСТАНАК 1917. ГОДИНЕ - БОРБА И СТРАДАЊЕ ПОД БУГАРСКОМ ОКУПАЦИЈОМ

изводи из Википедије

Топлички устанак био је српски устанак, подигнут у селу Мачковац код Куршумлије, против бугарске и аустроугарске окупације за време Првог светског рата. То је био једини устанак у некој окупираној држави током целог Првог светског рата. Устанак је трајао од 26. фебруара до 25. марта 1917. године.

Непосредан повод устанка је мобилизација коју су бугарске власти хтеле да изврше на територији Топлице, Јабланице и Пусте реке.

Бугарска је у то време вршила бугаризацију Срба, становништво је третирано као бугарско.

Под изговором да људе шаљу у Софију, Бугари су вршили стрељања. У Нишком округу убијено је око 100 свештеника. У Врању и околини убијено је 3.500 људи, а у Сурдулици око 3.000 лица. Уз забрану језика и писма, Бугари су мењали и имена породицама, а сви уџбеници на српском језику су одузети од становништва. У српске цркве су довођени бугарски попови, а српске иконе су замењиване бугарским. На школским свечаностима деца су морала да говоре како су задовољна што су поново повратила своју бугарску националност. У заробљеничким логорима Бугарске почетком 1917. било је 187 српских официра и 31.492 војника, што је било 20,5 % свих заробљених Срба од стране Централних сила и њених савезница.

Константин Миловановић, познатији као **Коста Пећанац**, рођен је 1879. године у селу код Дечана. Његов отац Милован био је заштитник манастира Високи Дечани. Његови отац и брат Милосав борили су се у Руско-турском рату од 1877. до 1878. године. Оба његова родитеља су 1883. године убијена током напада Албанаца на манастир. После тога о Константину се старао његов ујак који је живио у селу Ђураковац код Пећи. Пећанац је учествовао у борбама током балканских ратова и Првог светског рата, када се придружио снагама Косте Војиновића Косовца током Топличког устанка 1917. године.

Коста Војиновић, познатији као **Коста Косовац**, рођен је 1891. године у Смедереву. Био је потпоручник српске војске и вођа Топличког устанка у окупираној Србији 1917. године.

Надimak Косовац је носио због тога што је његова породица живела у околини Вучитрна на Косову. Војиновић је студирао економске науке у Бечу, које је прекинуо да би учествовао у балканским ратовима 1912–1913. године. Рањен је у ратним операцијама у јесен 1915. године. При повлачењу српске војске у Албанију 1915. године, остао је као рањеник у болници у Куршумлији и био сведок покоља, пљачке и насиља окупатора. По изласку из болнице, врати се у кућу свога оца у Косовској Митровици и започео рад на стварању организованог покрета отпора.

Текст: Александра Димитријевић
Фотографије: Горан Томић

ПОГРОМ 17. МАРТ 2004. ГОДИНЕ, УЗРОЦИ, РАЗАРАЊА, ПОСЛЕДИЦЕ

Приликом посете Архиву Косова и Метохије, у Грачаници, о зборнику, издатом поводом двадесетогодишњице од мартовског насиља **Погром 17. март 2004. године, узроци, разарања, последице**, разговор настављамо са **Немањом Димитријевић**, архивистом у Архиву Косова и Метохије. Димитријевић нас информисао да је зборник настао као продукт сарадње Архива Косова и Метохије и Дома културе Грачаница:

„Поводом 20 година од Мартовског погрома, Дом културе Грачаница и Архив Косова и Метохије окупиле су се око идеје издавања тематског зборника који би сублимисао постојећа сазнања о дводневном насиљу над Србима на простору Косова и

Метохије. Поред наведене две установе културе, значајну улогу у настајању зборника имали су проф. др Митра Рељић и проф. др Владан Виријевић. Замисао иницијатора зборника била је створити зборник као релевантну литературу, понудити је стручној јавности и тиме спречити да нам једини извор о страдању нашег народа буде дневна штампа, Фонд за хуманитарно право и извештаји међународних организација. У пројекту стварања зборника Архив Косова и Метохије је преузео водећу улогу, првенствено тако што је позивао еминентне истраживаче да пишу о Мартовском погрому. Исход је тематски зборник са 25 научних радова који се баве Мартовским погромом. Теме обухватају страдање Срба, њихове културе, односно културног наслеђа у градовима, селима, као и нека такозвана феноменолошка питања.“

• Где је све зборник представљен?

„Зборник је представљен у Грачаници, Пребиловцима, Требињу, Београду, Нишу и Врању. Зборник има своју публику. Страдање Срба на Косову и Метохији интересује наш народ. Успели смо да остваримо циљ, да наше страдање или оно што смо ми знали о страдању, преко писане речи проследимо нашим сународницима, стручној јавности као и свима осталима које ова тема интересује.“

• До којих сте закључака дошли у припреми овог зборника?

„Зборник је припреман готово годину дана. Током припреме зборника, наилазили смо на изазове. Један од њих је, да се мали број истраживача бави савременом историјом Косова и Метохије. Наведена чињеница је у значајној мери отежала припрему зборника. Литература о Мартовском погрому готово да не постоји што је исто отежавало рад истраживача.“

• Шта још зборник приказује?

„Зборник приказује слике страдања нашег народа. То су слике нашег народа у болничким лежајевима, слика детета које држи корицу хлеба у рукама и плаче, слика родитеља који су све изгубили, слике избегличких колона и др. То је слика Европе у XXI веку која је дозволила насиље. Дакле, у питању су слике које сваки читалац може да сагледа на свој начин, у зависности од теме коју обрађује. Неки од закључака који се провлаче кроз све радове јесте да је погром био тенденциозан, систематски и планиран.“

• За докторску дисертацију одабрали сте тему о односу Срба и Албанаца на простору КиМ.

„На предлог Љубодрага Димића, историчара и академика САНУ, да се простор Косова и Метохије у XX веку мора детаљније истражити, прихватио сам да радим тему: Приштина 1948–1958. Тема има широк тематски оквир: административно-правни статус града; историјски развој Приштине с посебним освртом на XX век; однос комунистичких власти према становништву и верским заједницама; привредни развој и индустријска трансформација града, саобраћајне везе, снабдевање и исхрана становништва, културно-просветне и здравствене прилике, као и демографске промене у Приштини и друго.“

Врло је важно да констатујемо да након 1945. године сва истраживања, укључујући и моја, показују да су нове комунистичке власти вештачки захтевале помирење и сарадњу Срба и Албанаца у духу братства и јединства. То је било наметнуто као став партије и то је на терену морало да се спроводи.

Друга теза јесте да косовско-метохијски Албанци нису били дискриминисани. Не постоји ни један званичан партијски нити други документ који наводи да постоји дискриминација Албанаца. Они су уживали сва права и обавезе. То значи да су били укључени у рад свих установа, од Народних одбора, преко установа културе. На пример, након оснивања позоришта у Приштини 1945. односно 1948. године, постојала је српска и шиптарска драма, после је основана и турска драма. Тако исто и у Радио Приштини, постојао је програм на Српском, Турском и Албанском језику. Сва документа су била двојезична. Исти је случај и са образовањем. Након рата, првих година постојала су српска и шиптарска гимназија и основна школа у Приштини. Нема говора да је након 1945. године шиптарски, односно албански народ био дискриминисан.

Трећа теза је о угрожености или о намерном економском заостајању Косова. Сва истраживања показују да је савезна држава и републички ниво, дакле, Народна република Србија, финансијски, материјално и кадровски помагала покрајину. Да је републички ниво Народне Републике Србије на било који начин хтео да спречи развој Косова, он је то могао. У стварности он је радио сасвим супротно, он је материјално, финансијски и оно што је најважније, кадровски помагао. Постоји читав низ докумената у архиву Косова и Метохије који јасно указују да су власти Републике Србије приморавале кадрове из сектора медицинских наука, грађевине и техничких наука да из централне Србије морају да оду и да раде на простору Косова и Метохије.“

Разговор водио: Златко Маврић
Фотографије: С. Јефтић, Архив КиМ

ЛЕПОСАВИЋ – К. КАМЕНИЦА – ШАРА

Путовање на Косово и Метохију за нашу екипу је увек било изазов, велика одговорност, али пре свега задовољство што смо у прилици да посетимо своје сународнике. Задовољство је бивало још веће уколико се на планираном путу налази и Призрен, место из којег смо и сами морали да се иселимо 1999. године. Приликом три посете ради прикупљања података за овај број, прешли смо укупно 4.093 километра. Као и увек, било је доста узбуђења и изазова, али и непријатности у виду кварова на нашем старом возилу.

Овога пута, на пут крећемо по магли по којој се возила испред нас једва назире. То наравно доста успорава путовање и на самом почетку црпи енергију. Сва пажња усмерена је на сваку ситницу у саобраћају. Магла нас је пратила и Ибарском магистралом, што је посебан изазов, с обзиром да ту, на најкритичнијим тачкама, креће доказивање власника возила мерцедеса, БМВ-а, аудија, али и камиона, најчешће са новопазарским таблицама, мада ни Београђани не изостају. Свака, условима пута усклађена и обазрива возња, овде, на жалост, представља угрожавање саобраћаја. Како-тако, са великим кашњењем у односу на план пута, стижемо пред административни прелаз. Магла се полако диже и омогућава да јасно, испред нас, видимо дугу колону возила која чекају на прелазак. Наоружавамо се стрпљењем и почињемо телефоном да јављамо нашим саговорницима са којима треба да се сретнемо у Лепосавићу, да ћемо каснити. Присећамо се времена када смо, обављајући овај посао (2005. – 2011. године), возили много безбеднија и сигурнија возила, са УНХЦР или економским/дипломатским таблицама и када смо имали предност приликом преласка, без задржавања.

У тој причи, померању термина закажаних контаката са корисницима, и евоцирању успомена, прошло је скоро сат и по времена док нисмо прешли на другу страну.

Иако некима од наших сталних читалаца репортаже које објављујемо од настанка овог часописа заузимају превише простора, мишљења смо да свака животна прича и борба за опстанак наших корисника завређује пажњу и указује на голготу коју расељени пролазе.

ДАН ПРВИ

Разлог доласка у Лепосавић био је, пре свега, увид у стање и проблеме четири породице интерно-интерно расељених лица (ИИРЛ), које су се новембра 2004. године уселиле у једну од две зграде које су изграђене средствима Владе Србије, посредством Комесаријата за избеглице и миграције РС, а којима су косовске власти (пре поновног повратка Српске листе на локалну власт) оспоравале право на коришћење станова и претили им исељењем. Један од станова, стан породице Спасић, био је одузет. Представници власти су га обили и заменили браву на вратима.

Иако смо претходно договорили разговор са представницима породица које су у проблему, због сложене политичко-безбедносне ситуације, бојазни да им контакт са нама може наудити у крајњем решавању проблема, наши саговорници су одустали од давања изјава.

ДВОР НА УНИ-ХОЛАНДИЈА-ЛЕПОСАВИЋ

Ипак, решили смо да обиђемо неке од породица које су усељене у поменути зграду и упознамо се са условима живота. Испред цркве Светог Василија Острошког, дочекује нас **Љуба Тадић**, избеглица, рођен у Двору на Уни. Након упознавања, Љуба почиње своју причу: „До маја месеца 1991. године радио сам у железари

у Сиску. Тада су већ увелико почела превирања. Било нас је преко 15.000 радника у железари. Било је ту Срба, Хрвата, Босанаца. Одједном је број почео да се смањује. Људи су одлазили. Ја сам задњим аутобусом из Сиска отишао за Двор. Рат још није званично почео. Барикаде су биле на сваком кораку. Аутобус није могао туд. Прошли смо неким путем којим никада раније аутобус није прошао. Више се никада нисам вратио у Сисак.

Јула 1991. године морао сам у војску. Обуку од три месеца завршио сам у Сомбору а онда су ме послали у Приштину, на аеродром Слатина. Након осам месеци упутили су ме у Бања Луку. Пошто нисам био кући од упућивања у војску, након два месеца у Бања Луци, добијем десет дана одсуства и вратим се у Двор на Уни. Пошто је рат увелико почео у Босни, у Бања Луку више нисам могао да се вратим. Остатак војног рока одлужио сам у касарни у Двору на Уни.

До 1995. године живело се некако, под сталним тензијама. Све се више заоштравало. Почетком августа месеца, прилази ми у кафани једна жена и замоли да, њиховим колима (Југо), одбацити њену ћерку до болнице на порођај. Шта ћу, видим стисла их мука, нема ко, прихватим. Возим ја њих према болници која је била удаљена неких 20 километара. Видим, успут, почеле су да се формирају велике избегличке колоне које возилима у два реда напуштају град. Мобилних телефона тада није било, фиксна линија је била у прекиду. Нисам могао да добијем никакве информације шта се дешава и шта ми је чинити. Довезем ја њих до места Рујевац и ту их пребацам у кола хитне помоћи на која смо наишли. Назад не могу, а напред колона више стоји него што се креће. Неких пет, шест километара пре болнице, нисам више могао да издржим од умора, заспао сам у колима. Када сам се ујутро пробудио, нигде никога. У Двору, све поломљено. На аутобуској станици нема аутобуса. Имао сам у граду три тетке, капија отворена, нигде никог, сви отишли. Сабласно!

Ујутро око 1.30 нађем жену чију сам ћерку возио према болници и вратим јој кола. Захвалила ми се што сам им изашао у сусрет и што сам вратио кола која сам могао да искористим за евакуацију, да главу спасем. У колима јој је било све, и ташна са документима и парам. Питала ме је да ли сам гладан. А ја и гладан и жедан, а у џепу ни динара. Рекох јој да нисам гладан, него да се бринем шта ће она даље са колима, ко ће да је вози. Рече, доћи ће син да преузме кола. Извади из кола ташну и велики новчаник пун пара и даде ми 100 марака у знак захвалности што сам јој ћерку спасао.

З. Маврић, Љ. Тадић

Као што рекох, назад нема. Колоне су отишле, нема ни трактора. Чујем да воз још саобраћа. Сео сам у воз па куд воз ту и ја, само да се извучем на безбедно. Стигох до Омарске. Тамо су ме повезали са неким сумњивим типовима који су се обавезали да ће ме превести до Србије. Није ме интересовало шта раде, само да стигнем на сигурно. Кад год сам их питао куда идемо, нико ми није давао одговор, само су ми понављали да су обећали да ће ме довести на сигурно и да се не бринем. Нисам знао где да одем. У то време брат ми је служио војску у Руми па ми је идеја била да тамо и одем, мислио сам, ваљда ћу тамо наћи брата. И тако, стигох до Руме. Нашао сам брата, али и мајку која је стигла два дана пре мене. Међутим, у то време, нисам могао да се пријавим у Руми. Морао сам организованим превозом (возом) за Зајечар. У Зајечару смо били шест дана. Сиромашна општина, нисмо ту видели будућност. Из Црвеног крста су нам понудили смештај у Урошевцу, Пећи или Приштини. Пошто сам војску служио у Приштини и колико-толико познајем средину, одлучим се за Приштину. У Приштини, у спортској хали „25 мај“ били смо месец дана. Отуда су нас иселили у Бресје (општина Косово Поље) у неку стару основну школу. Одатле су нас више пута селили (ауто пијаца код Косова Поља, бараке „Партизанског пута“, кланица у Косовом Пољу). У Приштини/Косовом Пољу био сам од 1995. до 2001. године. Нисам напуштао Приштину након егзодуса Срба 1999. године. Пре рата смо добили станове у Добреву. Подељено је око 120 станова избеглицима. Добио сам решење и кључ, али се никада у њега нисам уселио.“

Како сте живели и шта сте радили у Приштини од 1999-2001. године?

„Радио сам у Дому за пензионере. Долазили су по мене колима и враћали ме. Нисам се много кретао сам. Добијао сам помоћ у храни, а хранио сам се и у Дому пензионера. Нисам могао да живим од милостиње. Отишао сам 2002. године по пасош у Хрватску, а након тога у Холандију. Интересовало ме је како се тамо живи и може ли се зарадити. Почео сам да радим за неке наше људе, да возим. Међутим, све преварант до преваранта. Нису плаћали редовно, од нечега се морало живети, а свака три месеца морао сам да се враћам у Србију и правим паузу од неколико дана, зато што нисам имао ни боравишну, а ни радну визу. Видим ја, није то за мене, ништа од неког мирног живота и од зараде. Одлучим да се 2004. године поново вратим на Косово и Метохију, у Лепосавић.“

У Лепосавићу сам се запослио као конобар у једној кафани. Након три месеца власник кафане ми је издао локал, тако да од тада радим за себе. У Лепосавићу сам се оженио, добио децу и почео неки нови живот. Овде је живот тежак, али навикао сам се. После свега што сам у животу прошао, ништа ми више није тешко.

Пре неколико месеци званично сам се уселио у нови стан чију је градњу финансирала Влада Србије. Мој стан има 40 квадрата. Задовољан сам. Изграђене су две зграде. Ја сам се уселио у прву, она има струје. У другој неће да пусте струју, зашто, не знам.“ – завршава своју животну причу Љуба Тадић и води нас у обилазак новоизграђених зграда.

До зграда долазимо у сумрак. Пут земљани, неуређен, блатњав, избеглички. Око зграде депоније и остаци грађевинских машина које су ту остављене као старо гвожђе. Долазак наше екипе са фотоапаратом и фотографисање зграде и околине изазвало је пажњу станара зграде од којих, један део станара, још увек са стрепњом посматра сваког странца који се приближава згради стражујући да неко није дошао да их исели.

Зграде за расељене у Лепосавићу

ГДЕ ИМА ДИМА, ИМА И ВАТРЕ

У приземљу зграде посећујемо **Станку Шћепановић**, расељено лице из Вучитрна. Наш долазак умало да изазове озбиљне проблеме у Станкином стану. Видевши нас кроз прозор, изашла је да нас сачека испред зграде, где смо се упознали и укратко се информисали о условима живота у новом дому. Срећа да наш разговор испред зграде није дужи потрајао јер нас је приликом уласка у Станкин стан дочекао дим и ватра која је узимала маха. Станка је, пре него што је изашла да нас сачека, кувала нешто на малој плинској боци чији је пламен у међувремену поткачио део оближње полице и ватра је брзо почела да се шири. Нашом брзом реакцијом избегнута је трагедија. Након смиривања од претрпљеног шока, почињемо причу са нашом домаћицом.

Станка Шћепановић је до 1999. године живела у Вучитрну. За детињство каже да јој је било пресрећно, као из бајке. „Живела сам у мешовитој улици. Било је ту и Срба и Албанаца и Турака. Сви смо се лепо слагали. Као деца нисмо ни примећивали разлике међу нама. Могу да кажем да је до почетка осамдесетих година било тако. Тензије и различитости међу нама почеле су да се примећују после 1978. године, а до изражаја су дошле од 1981. године. Тада су у Вучитрн почели нагло да се досељавају нови људи, док су староседеоци, а пре свега Турци и Срби, почели да се исељавају. Турци су одлазили у Турску. У то време, пуно је Срба напустило Вучитрн.“

Мој брат је отишао за Београд. Куће су се продавале у бесцење. Наша кућа, у самом центру града, са 6 ари плаца, продата је деведесетих година за 18.000 марака.

Нисам се бојала, али је сваки даном било све мучније живети у Вучитрну. Комшије нису смеле да ми се јављају на улици. Чим би пао мрак појединци би долазили кући код нас и извињавали се што у граду нису смели да се јаве. Једном приликом један комшија ми је донео новине на албанском и рекао да их носим градом када идем на посао или у трговину, како би они који ме виде мислили да сам Албанка.

Самохрана сам мајка. Поред своје, бринула сам се и о сестриној деци. Месец дана после Божића 1998. године нападнута сам од стране непознатих људи. Није било струје у Вучитрну. Упали су у кућу, са маскама на лицу. Било их је пуно. Различито су били одевени. Неки су имали маскарне униформе, неки оне црне, неки у неким кожним. Мене су претукли и претресли целу кућу. Шта су тражили, не знам. Батине сам издржала. Најтеже ми је било када су се окомили на болесну сестричину која је тежак шећераш. Било, не поновило се.

Када се прочуло о томе, сви су били у чуду, зашто баш мене. Радилa сам у суду, никоме нажао нисам учинила, кад сам могла, помагала сам.

Након тога сам узела неколико месеци неплаћеног, да се смирим, средим утиске и видим шта ћу са собом. Неко време била сам код родбине у Београду. Децу сам тамо оставила, а ја се поново вратила у Вучитрн на посао. Од нечега мора да се живи.

Деведесет и девете читав Вучитрн је исељен за сат времена. Можда ја нисам имала шта да понесем, али су и они који су били имућни куће напустили у пиџамама и мајицама на бретеле. Толика је то била брзина да се избегне оно најгоре, да се побегне од разупларене масе.

Ја сам као и обично кренула на посао. Била сам у црини. На улици ме среће пријатељица и пита где сам кренула. Рекох на посао. Какав посао рече она, зар не видиш шта се догађа око тебе. Скини ту мараму, ако хоћеш жива да останеш и враћај се кући, пакуј се, идемо, нема овде више живота за нас.

Нисам је послушала. Кренула сам до суда. Када сам пришла, видим полупана врата. Околу хаос. Вратиле су ми се у глави слике ноћи када су нас напали у кући. Вратила сам се кући, узела ташну и нешто од докумената што ми је било при руци и кренула да потражим неки превоз. У том хаосу изгубила сам ташну или ми је неко украо, не знам, не сећам се детаља, ваљда због стреса. Наиђем на комби једног пријатеља у којем је било три пута више путника од дозвољеног. До Лазаревца смо путовали три дана. Успут су биле јаке провере. Нису дозвољавали никоме да оде даље од Краљева ако није имао јаке доказе да у централној Србији, посебно у Београду, има ближу родбину која ће их прихватити.

У Лазаревцу сам успела телефоном да успоставим везу са братом и мајком који су били у Шимановцима. После неколико дана одоха код њих и деце. Није дуго времена прошло, стиже ми информација из правосуђа да морамо да се јавимо на посао у Лепосавић. Узимам само сина и са њим долазим у Лепосавић, где се смештам у колективни центар. Није било лако. Услови су били лоши, али бар нисам плаћала кирију.

Зграде за расељене

Крајем новембра 2024. године уселили смо се у ову нову зграду, која је грађена средствима наше Владе. Ми смо на време доставили све потребне документе који су се тражили по конкурс али се на расподелу и технички пријем зграда чекало због познатих превирања на КиМ. Слађан (повереник за избеглице) је, на основу комисијски начињене ранг листе, некако успео да подели станове најугроженијима и ми смо се уселили, али је косовска полиција све то стопирала. Привели су мене и још два момка са оптужбом да смо обили станове. Како смо могли да обијемо станове ако смо имали кључеве које смо регуларно добили и ушли у стан. Након тога је све стопирано и није више дељено, поред нас је још једна нова зграда која је потпуно празна и нема струју.

Иако сам регуларно добила кључеве и стан од наше државе која је и финансира грађњу, и косовска општина ми је дала решење за исти. Платила сам неке таксе и оверу код нотара, тако да мислим да овај стан неће бити доведен у питање што се тиче легалности.

За разлику од других случајева у оквиру грађње на Косову, ми нисмо добијали намештај, белу технику и покућство. Добили смо празне станове. Све што видите, купила сам сама. Али сам задовољна, бар не морам више да мислим за кров над главом. Слађан нам помаже кад год може и када му ситуација дозвољава, с обзиром да је до поновног доласка градоначелника са Српске листе и сам имао проблем са функционисањем, као представник, како је називају, паралелне институције. Ми смо му захвални на свему што ради за нас, као и Комесаријату за избеглице и Канцеларији за Косово и Метохију. – завршава Станка Шћепановић.

ЧИЈИ СУ СТАНОВИ?

Иако није било планирано, с обзиром да су оба корисника са којима смо обавили интервју, а и многи други које смо успут срели, имали толико позитивних речи за повереника за избеглице **Слађана Радосављевића**, одлучујемо да контактирамо Слађана Радосављевића и замолимо га за краћи интервју. Већ је 19.30, иако му се нисмо претходно најавили, господин Радосављевић без оклевања пристаје на сусрет, каже, ништа му није тешко када је у интересу расељених. На наше питање ко је и када почео грађњу зграда и зашто косовске власти оспоравају расподелу станова ако зграде нису њихове, Радосављевић каже:

„Пре пет, шест, година, имали смо заједнички састанак са Комесаријатом, УНХЦР-ом, Данским саветом и представницима општине Лепосавић, око договора за почетак реализације пројекта грађње зграда за смештај расељених. Обишли смо колективне центре и сва интерно расељена лица

која су била заинтересована за станове, како бисмо се упознали са условима у којима они живе и информисали их шта је све потребно за конкурисање. Направили смо солидну базу података са доста пратећих докумената. Изградњу зграда требало је да финансирају УНХЦР и Дански савет. Општина Лепосавић се тада обавезала да обезбеди плац и уради инфраструктуру.

Општина је почела са припремама за грађњу, обезбедила плац, део инфраструктуре и започела грађњу. У међувремену, грађња је стала. Наставак грађње је преузела Канцеларија за Косово и Метохију. Када су зграде биле готове, моје је било да предам списак са предлогом ранг листе, с обзиром да сам био најупућенији како расељени живе. Како се са усељењем одуговлачило, ја сам, с обзиром да су расељени од мене имали највећа очекивања, поделио кључеве онима који су на основу приложене документације и увида у услове живота испуњавали услове за добијање стана. Све те људе одлично знам, знам како су живели по колективним центрима и убеђен сам да нисам погрешно. То су угрожени људи, мученици. Савест ми је мирна.

Кључеве су добили без решења зато што у то време наши органи, који су финансирали грађњу, због познате политичке ситуације, нису смели да издају решења. Сви станови су били намењени за расељена лица и са тим циљем су грађени. Међутим, када су на власт у Лепосавићу дошли кадрови косовске власти, у станове су уселили и социјалне случајеве. Они су поново расписали конкурс за станове, под својим условима, а многи, који су по првом конкурс добили станове, нису за то чули нити су знали да поново

треба да конкуришу, као и један број расељених који се налазе у колективним центрима. Тако је и настао проблем где је сада спорно усељење четири породице, које по њиховим критеријумима не испуњавају услове за добијање стана.“

Колико имате корисника у потреби?

„На овим пословима сам од 2007. године. Поред Лепосавића, покривамо Лешак и Сочаницу. На почетку сам имао 210 расељених у колективним центрима, данас их је 32. Трошкове њиховог смештаја, хране, огрева, покрива Комесаријат за избеглице РС. Раније смо их повремено снабдевали пакетима хране и хигијене, али већ неколико година то нисмо у могућности због проблема са пребацивањем помоћи преко административног прелаза. Колико је мени познато, осим нас, нико више не пружа никакву помоћ.“ – завршава Радосављевић.

С обзиром да због обавеза цео дан нисмо имали времена за ручак, након обављеног разговора, у касну ноћ, пред затварање, одлазимо до локала у Лепосавићу чији су власници Горанци. Након вечере, на ред долазе колачи. Нисмо крили задовољство када смо сазнали да у понуди имају и бозу. Наше одушевљење бозом био је разлог за њихово интересовање одакле смо. Када смо им рекли да смо из Призрена и да имамо истанчан укус за добру бозу, почели су да нас убеђују да они имају праву, најбољу бозу. Када смо је најзад пробали, из пристojности нисмо хтели да им противуречимо, рекли смо да је боза добра. Али, да се не лажемо, призренска је нама Призренцима најбоља. Разлика је у благој киселости коју преферирају само Призренци. Љубитељи овог напитка у другим местима воле блажу, сладунаву верзију.

Рачун плаћамо у динарима, као и у свим осталим локалима у српским срединама на Косову и Метохији.

ДАН ДРУГИ

Обилазимо Центар за културу „Сава Дечанац“ у Лепосавићу, где обављамо интервју са директором Центра, господином Гојком Милићевићем. Након тога обилазимо спомен-кућу Топличког устанка у Сочаници.

Зацртани план пута води нас даље до Грачанице где обилазимо Архив Косова и Метохије и обављамо интервју са директором Марком Марковићем, а након тога присуствујемо позоришној представи гњиланског позоришта, под називом „Панетова љубав“.

ДАН ТРЕЋИ

У раним јутарњим часовима, у договорено време, у центру Грачанице, срећемо се са колегом из Међународне организације за миграције (ИОМ) који ће са нама обићи кориснике на терену. Крећемо до Косова Поља, а потом до Кузмина. Од железничке станице код Косова Поља до Кузмина пролазимо кроз ромска насеља. Са обе стране пута пуно депоније, импровизованих складишта за откуп и продају секундарних сировина. Има свега, половних косилица, бушилица, половних ПВЦ прозора и врата, машина за веш, шпорета и још пуно тога. Улице су пуне младих људи. Појава два возила, једно са БГ и друго са дипломатским таблицама привлачи им пажњу. Будно прате где смо се запутили.

Заушављамо се испред новоизграђене куће Неџмедина Конђелија. Колега из партнерске организације у представљању овог домаћинства топло их препоручује за сваки вид помоћи зато што је то многобројна породица која је стварно одлучила да живи у Кузмину.

КАД ДЕЦА НИСУ БЕСНА НИ КУЋА НИЈЕ ТЕСНА

Речи нашег колеге потврђује наш домаћин, **Неџмедин Конђели**: „Пре рата сам са браћом живео у Косовом Пољу. Било нас је шесторо браће у једној старој кући. Радио сам као месар у државној фирми, у клиници у Косовом Пољу. Лепо смо живели. Жена је радила у „Енергоинвесту“, фабрици за израду осигурача.

Међутим, када је рат почео, сви су почели да напуштају Косово Поље, па смо и ми морали. Отишли смо за Краљево. Ни тамо нам није било лоше. Били смо смештени у неким шаторима. Али тамо нисам могао нигде да се запослим, а породица је велика, треба пара. Сакупљао

сам секундарне сировине, картоне на пијаци, старо гвозђе и друго. То смо продавали и тако долазили до неког новца. Комесаријат и Црвени крст су нам давали храну, нешто од хигијене, сналазили смо се како смо знали. Најважније да су нам тамо свима обезбедили личне документе.

Ипак, када се мало смирила ситуација, решили смо да се вратимо у Косово Поље. Пошто се кућа делила на шест делова, морао сам да се сналазим. Купио сам парче земље, овде у Кузмину и поднео захтев за изградњу куће. Богу хвала, ИОМ нам је направио кућу. Кућа је лепа, нова, добро је рађена. Ми смо десеточлана породица. Мала је у односу на наше потребе, али боље и то него ништа.“

На питање од чега живе, како издржава толику породицу, Конђели одговара: „Када смо се уселили, добили смо храну и хигијену за шест месеци. Кућа нам је опремљена намештајем, белом техником, посуђем. Све имамо. Ових дана добио сам грант у виду мотокултиватора, имам нешто земље, обрађиваћемо је. Дobili смо и фрезу, приколицу, тример за кошење траве. Од државе Србије добијам 170 еура на име социјалне помоћи. Деца повремено раде приватно. Истога дана када нам је стигао грант, добили смо још једну принову, два срећна догађаја у једном дану. Сада нас је једанаест чланова.

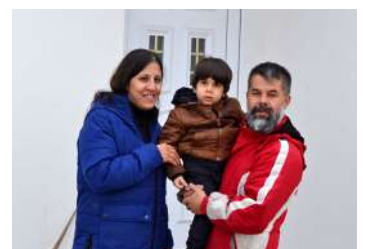
Троје деце похађа школу на албанском језику. Овде нема школе. Морам свакодневно да плаћам комби превоз за њих до Косова Поља. Деца причају албански, ја још нисам научио. Са комшијама смо у добрим односима.“ – завршава Конђели.

На путу до следећег корисника у Кузмину, констатујемо да Кузмин није мало место. Обишли смо три корисника на три различите стране. Требало нам је доста времена да стигнемо до њих. Успут, добијамо информацију да је ИОМ, поред градње куће, све кориснике обезбедио са по 5 кубних метара огревног дрва, а код свих је на плацу копан и бунар како би се обезбедила вода.

Дамира Куртића затичемо испред куће са супругом и ћеркицом. Дамир је до 1999. године живео у Бресју, код родитеља. Избегли су у Свилајнац, где су живели приватно, одакле су се вратили и поднели захтев за изградњу куће у Кузмину. У новој кући живи са супругом и троје деце. Како сам каже, презадовољан је квалитетом градње куће и оним што је уз кућу добио (намештај, белу технику, храну и хигијену за шест месеци, грант, бунар и друго).

На питање од чега издржава породицу, да ли негде ради, Дамир одговара:

„Као грант сам добио машину за прање под високим притиском. До сада сам радио

као радник у ауто-перионици. Сада могу да будем газда уместо да радим за другога. Планирам да отворим радионицу за прање тепиха и возила. Ако се ради, од тога може солидно да се живи и издржава породица. Деца ми иду у српску школу у Угљару. Једно је у петом разреду основне, а друго у другом средње. Свакога дана плаћам превоз до школе и назад. Добијам социјалну помоћ од Србије, а по некад и од косовске стране добијем једнократну помоћ.“ – каже Куртић.

До треће породице у Кузмину такође дуго путујемо. На сваких двеста, триста метара „лежећи полицајци“, доста виши од уобичајених. Пазимо се да не оштетимо возило. Тамо где нема типски урађених лежећих полицајаца, примећујемо да су их мештани сами градили како се поред њихове куће не би брзо возило. Поред пута је пуно домаће живине која често излеће на пут. Доминирају кокошке и гуске. У дворишту сваке куће уредно наслане велике количине огревног дрва.

КО ТО ТАМО ВОЗИ...?

Улазимо у двориште у којем се налазе две лепе куће. Унутар лепо уређеног дворишта још неколико помоћних објеката. Дочекује нас домаћин породице Светозар, отац нашег корисника **Ивана Чирковића**. Каже, они су у Кузмину староседеоци. Ту су дуже од триста година. Више пута су покушавали да их отерају, чак и у време његовог чукундеде, али само привремено. Он живи у старој кући, а његов син са својом породицом живи у новоизграђеној. ИОМ је породици Ивана Чирковића довршио започету нову кућу. Постојали су зидови и кров, није било услова за живот. Захваљујући ИОМ-у кућа је довршена и сада у њој може пристојно да се живи.

Иван још није дошао са посла. Док чекамо да се Иван врати, супруга Тијана и син Милош нас упознају о детаљима из свог живота.

У међувремену, стиже **Иван** и не пропушта прилику да се захвали ИОМ-у на пруженој подршци. „Задовољан сам радовима и добијеним инвентаром, намештајем, белом техником и осталим. Ми без помоћи ИОМ-а не бисмо могли да довршимо кућу и да је тако

опремимо. Требало би нам за то још неколико година рада и издвајања. Као што сте већ чули, хвала Богу, породица нам се проширила, син се оженио и ако буде среће, биће и принове. Ко хоће да ради, за њега ће увек бити посла. Проблем је што наши одлазе и продају имовину. Структура комшија око нас се мења. Надам се да неће бити проблема. Понекад ме неки критикују што смо се вратили из Врњачке бање. Заједно смо о томе одлучили и нисмо се покајали. Најбоље је живети ту где си се родио. Ван свог места се увек осећаш као странац.“ – завршава Иван.

Завршавамо посету корисника у Кузмину. Петак је, журимо до Лапљег села по ствари у хотелу, па назад према Београду.

Породица Чирковић испред нове куће

Чирковићи су до 1999. године живели у старој кући. Иван је радио у Обилићу у ЕПС-у, на копу. По завршетку рата, морао је са супругом и децом да напусти дом. Отац и мајка су остали, нису излазили из куће. Били су три године у Врњачкој бањи. Становали су приватно. Иван је радио приватно, на грађевини. Вратили су се у Кузмин након три године, 2003. Цела породица се бави превозом путника. Имају свој комби којим превозе сународнике до околних места, Грачанице, Приштине, Крушевца, Мердара и других.

На питање како је на КиМ жени возачу, како излази на крај са изазовима, Иванова супруга каже: „Сада је много мање посла него раније, мање је људи. Људи свакодневно одлазе, боје се за своју сигурност. Раније смо возили до Грачанице, Угљара, Преоца, Бресја. Онда су затворили српске општине, самим тим и циркулација људи према тим местима је нагло опала.

Наредне недеље поново крећемо пут Косова и Метохије. С обзиром да су нам прве обавезе у Грачаници, овога пута идемо другим путним правцем, преко прелаза Мердаре. Крећемо у подне. Иако овај путни правац знамо и могли бисмо возити њиме „затворених очију“, решили смо да видимо како функционише ци-пи-ес. Као и при ранијим проверама, констатујемо да наша верзија ци-пи-еса, свеже абдејтована, не познаје административни прелаз Мердаре, као ни Јариње. Уколико се не снађете па задате правац до Мердара, односно, са Ибарске магистрале до Рашке, ово чудо модерне технологије ће вас водити 200 километара дужим путем, преко Бујановца и Кончуља, односно са стране Ибарске, до прелаза Брњак. Ако задате као одредишну тачку БГ-Ниш-Приштина, на путу према Куршумлији, Мердару, ци-пи-ес ће вас све време упућивати на Врање и Кончуљ. Тек када на прелазу Мердаре пређете два до три километра према Подујеву, појављује се одредница Приштина, 30 км. То можете проверити и од куће. Укуцајте на претраживачу „**Даљинар Србија**“, након тога одаберите „**Удаљеност међу градовима и планер путовања**“. Даљинар, као и ци-пи-ес показује 524 км. Путни правац Београд-Косовска Митровица, преко Рашке, приказује 440 км, преко прелаза Брњак, иако преко Јариња има 320 км.

На КиМ улазимо ноћу. Испред, у самом Подујеву и после Подујева, скоро до уласка у Приштину, и даље, већ трећу годину трају интензивни радови на путевима. Проблематично је то што повремено наилазите на солидно урађен пут, где се возимо брзином преко 80 км, који изненада, без икаквих саобраћајних знакова или другог упозорења, прелази на макадам који се најчешће нагло сужава или је на самој кривини која се ноћу не уочава.

Наравно, нигде уличног осветљења, а кружних токова на сваком ћошку. Пролазак кроз поједине кружне токове је права уметност или лутрија. Испред самих кружних токова, тик пред улазак, налазе се пешачки прелази на којима деца претрчавају без најаве, рачунајући да су они на пешачком прелазу у предности, не знајући да их због временских услова и мртвих углова возачи често не примећују.

ПРЕКО ПРЕЧЕ...

На путу велике гужве, људи се враћају са посла, возе јаке машине и журе да што пре стигну кући. Слабо познавање прописа и осећај надмоћи када виде БГ таблице, неретко доводи до провоцирања и наглих упада испред нашег возила. Након кратке деонице солидног пута, после два-три километра, таман када помислите да више нема макадама, без икаквог упозорења налетеће на кружни ток, пластичне бранике или зашрафљене стубиће који једносмерну траку поново претварају у двосмерну. Закључили смо да је кружни ток на Славији „мачији кашаљ“ у односу на неколико кружних токова на овом путном правцу и понашања возача на њима.

Да бисмо на време стигли на заказани састанак са партнерима у Грачаници ради договора за сутрашњи дан, након укључења на ауто-пут, за сваки случај, укључујемо ци-пи-ес, како бисмо избегли градску гужву и на време реаговали с обзиром да се сада вози око 120 км на сат. И како то обично бива, уместо да скренемо на ауто-пут Приштина-Ѓиљане-Скопље, нас техника одведе на излаз код Косова Поља. Знамо да тим путним правцем можемо преко Угљара за кратко време. Укуцавамо Угљаре-Грачаница, али нам чудо технике показује 29 км. С обзиром да знамо пут, идемо по свом нахођењу. Колико год се приближавали, уређај показује 29, 27, 31, 29 и стално нас упућује на неки други путни правац. Тек када смо били близу Лапљег села, километража са 29 паде на три км до одредишта. Стигли смо тачно на време, мада смо планирали да будемо професионални па да стигнемо пола сата раније.

ДАН ЧЕТВРТИ

У договорено време, налазимо се са колегом из ИОМ-а и крећемо пут Ѓиљана, до Косовске Каменице. Јутро хладно, термометар показује -2, уз све то, поново густа магла над Косовом, као она из народне песме, само што се код ове наше ни дрво не види. Да возња буде интересантнија, на самом почетку пута, од Грачанице до Мрамора, неких десетак километара, возимо по грубо струганом асфалту, припремљеном за ношење новог слоја. Иако би нормална возња у таквим условима била десетак километара на сат, сви негде нервозно журе, познају пут, терају нас да се, „како не бисмо угрожавали саобраћај“, крећемо брзином од 70 км. Кола се јоко тресу, видљивост слаба, возња небезбедна. Непрегледне колоне у оба смера. И поред тога, из супротног смера веома често излећу они још несмотренији и прете да изазову удес.

Након изласка из ове деонице, наставља се добар пут, а и магла се полако диже. Настављамо по сунчаном времену. Под сунцем је и на -2 пријатно.

За Косовску Каменицу идемо преко Новог Брда. Пуно узбрдица, серпентина, кривина, али се то и не примећује због дивног крајолика којим пролазимо. Возимо без притиска нервозних возача,

на овом путном правцу возила нема ни за лек. Сада су услови идеални за возњу.

Пролазимо кроз Косовску Каменицу, након десетак километара стижемо на наше одредиште, Ајновце. На самом улазу у село пратимо табле са називима улица: улица Стефана Немање, улица Милоша Црњанског, улица Јована Дучића, све сами књижевници.

Ајновце је насеље у општини Косовска Каменица. Први пут село се помиње почетком XIV века. У селу постоје остаци више сакралних објеката. У Доњим Ајновцима очуване су импозантне рушевине манастира под називом Тавница и цркве из XIV века, која је подигнута на темељима рановизантијске базилике. По облику основе и обради фасада, црква манастира Тавница подсећа на Грачаницу, па у науци постоји мишљење да је архитектура ајновачке цркве претходила Грачаници. У цркви су очувани фрагменти живописа.

Извор: Википедија

СВОЈ НА СВОМЕ

Скрећемо са главног пута, кратка деоница са великом узбрдицом и лошим земљаним путем и најзад стижемо у велико двориште нашег корисника, Горана Ђорђевића. Горан нас, као добар домаћин, са целом породицом дочекује испред куће. Планинско место. Погледа предиван, фотографија не може реално да прикаже лепоту овог места, посебно чист планински ваздух. Око нас свуда брда, шума, испред саме куће тор са јагањцима.

Горан Ђорђевић, спремно даје одговоре на наша питања. „Све што видите око нас, моје је, моје породице. Имамо укупно 18 хектара земље, ливада, шуме. Док су други продавали, мој је деда куповао. На овим просторима има мало примера да Срби после рата купују имовину. Нико овде нема толико земље. Веровање је да је ова земља овде светог Арханђела, зато је не продајемо. Имамо доста оваца, кокошака, нешто свиња. Овцама прија овај терен. Једна овца нам је за годину дана и четири месеци дала десет јагањаца.

Имамо своја дрва. Раније сам продавао дрва и то нам је био добар извор прихода. Међутим, разболео сам се, уграђен ми је стент и од тада не смем да се бавим физичким пословима, морам да се пазим. Сечем дрва само за наше потребе.“

Разговор настављамо у кући нашег домаћина: „Пре рата сам такође овде живео, у Ајновцима. Испод ове куће је наша стара кућа у којој сам живео са родитељима и браћом.

Након рата, раселили смо се у Пожаревац. Тамо нас је сестра примила у своју кућу. Радио сам физичке послове. Тамо сам се оженио 2017, године а 2018. године сам добио троје деце. Супруга се у тој години два пута породила.“

Породица Ђорђевић

На наше питање како је то могуће, шеретски одговара: „Могуће је, код нас је све могуће. Видели смо да је тамо тешко живети без свог имања и стоке, одлучили смо да се вратимо. Конкурисали смо за подршку и вратили смо се 2021. године. Пре неколико месеци нам је изграђена ова кућа. Задовољни смо. ИОМ нам је у сарадњи са Министарством за заједнице и повратак, обезбедио све услове за живот. Сами не бисмо могли да је саградимо и опремимо намештајем и техником.

Планирамо да овде живимо. На своме имању. Ћерке иду у први разред, а син у други. Школа нам је близу. Овде имамо школу до осмог разреда. Школа је нова и савремена, има парно грејање и своју кухињу. Не морамо да бринемо за децу.

Бавим се земљорадњом, сејем јечам, пшеницу, кукуруз и оvas, али сам машинбравар по струци. То добро знам да радим. Ових дана треба да добијем опрему за браварску радионицу.“ – објашњава Ђорђевић.

Како су нас дочекали, Ђорђевићи су нас тако и испратили. Цела породица је изашла до нашег возила и поздравила се са нама уз жељу да се поново видимо. Ми се враћамо према Косовској Каменици, у село Мочаре, како бисмо обишли нашег наредног корисника.

Мочаре је подељено на Горње и Доње Мочаре. Помиње се још 1455. године под именом Мочивар са 29 српских кућа. Поново је обновљено почетком друге половине 18. века. Пре 1878. Мочаре је било српско село а након Другог српско-турског рата 1877-1878. постаје мешовито српско-албанско село. У близини насеља налази се манастир Српске православне цркве Убожац или Рђавац.

Извор: Википедија

Боби Ахмети је, као и његови претходници, на основу процедура, у зависности од броја чланова породице, добио нову кућу од 75 метара квадратних, опремљену намештајем, белом техником, храном и хигијеном за шест месеци. Како каже, презадовољан је пруженом подршком и професионалним односом сарадника ИОМ-а. На захтев да нам нешто исприча о свом животу, Ахмети почиње:

„Пре рата сам живео у Каменици, у ромској махали, код својих родитеља. Након рата смо отишли у Бујановац. Живели смо у колективном центру. Тамо сам се оженио. Имамо четворо деце. Тамо смо тешко живели. Услови су били доста лоши. Да би дошао до неког динара за своју породицу, бавио сам се физичким пословима, копао сам.

Када се стање смирило, решили смо да се вратимо, 2023. године. Отац ми је купио овај плац на којем смо сада. Поднели смо захтев ИОМ-у за подршку у изградњи куће. Богу хвала, одобрили су нам и добијели смо ову лепу кућу. Имамо једну спаваћу собу, дневну собу са кухињом и купатило. Важно је да више нисмо у колективном центру него у својој кући.

Још увек нигде не радим. До сада смо добијали социјалну помоћ од косовских власти, али пошто се кућа води на моје име, изгубили смо то право. Очекујем да од ИОМ-а добијем грант за браварију. Овде има посла за машинбравара, а ја сам вешт у томе, тако да ћу тиме издржавати породицу када грант стигне.

Деца похађају наставу на српском језику и добро им иде.

Најстарији син је на другој години средње школе.“ – хвали се Ахмети.

У разговор се укључује његова супруга и представља свој проблем. „Ја још увек не могу да добијем косовске папире, а без њих не могу да остварим основна права. Данас сам морала да одем до лекара. Примила сам инјекције. Немам здравствено осигурање, морала сам све да платим а нигде не радимо. Једина примања су нам помоћ од 5.000 динара коју од Србије примамо за децу. Са тим новцем морамо да планирамо цео месец. Имам српску личну карту, пријављена сам у Бујановцу, али овде са њом не могу ништа.“ – завршава госпођа Ахмети.

Упућујемо се према следећем кориснику. Колико год покушавали да професионално радимо свој део посла, не можемо да останемо имуни на проблеме наших корисника. Најгоре је то што, знајући да смо представници хуманитарне организације, рачунају да им можемо помоћи, а наше су могућности јако ограничене, често сведене само на информисање надлежних о проблемима корисника.

Током посета КиМ у задња два месеца, учили смо да су мобилне мреже српских оператера са доста лошим сигналом, често без сигнала, што се ранијих година није дешавало. Често се не може успоставити веза са корисницима и партнерима на Брезовици, Ђилиану, Грачаници и другим местима. Мештани, који се већ дуже време суочавају са овим проблемом, открили су нам да се комуникација обавља путем вибер апликације, односно Wi fi (вај фај) бежичне мреже.

Крећемо према Малом Ропотову. Идемо краћим путем, туца-ник, огромне рупе, крећемо се брзином од 10 км на сат, како бисмо избегли оштећење возила. Мештани јуре тим путем, досадило им је да губе време у спорој возњи. Нама је, под тим условима и брзина од 10 км/ч неприхватљива.

ИГРАОРАЦ СА ДВА МИЛИОНА ПРЕГЛЕДА

На улазу у Ропотово дочекује нас табла са називом улице Краља Петра. У наставку улице Војводе Путника, Метохијска, Бранка Радичевића. Долазимо до наше наредне кориснице, **Данијеле Симић**. У дворишту куће пуно људи. Данијели су у госте дошли родитељи, на кратко. Како гости не би отишли, уверавамо их да Данијелу нећемо дуго задржати.

Након сазнања да Данијела има вирус и да неколико дана није добро, одлучујемо да се задржимо краће него што смо намеравали. У дворишту нове пољопривредне прикључне машине, прекривене церадом. Данијела нас упознаје да је то грант који је стигао претходних дана. Показује нам косачицу, фрезу и друге уређаје.

Улазимо у новосаграђену кућу како би нас Данијела информисала о томе како живе и како су задовољни пруженом подршком.

„Пре рата сам живела са родитељима у другом селу, Кметовцу. Морали смо да се иселимо 1999. године. Отишли смо за Врање.

Тамо сам се упознала са садашњим супругом, Миланом који је из Ропотова. Званично смо се узели 2012. године.

Одлучили смо да се из Врања вратимо у Ропотово и ту наставимо живот. Нисмо запослени. Бавимо се пољопривредом, имамо три хектара обрадиве површине. Имамо стоку,

козе и свиње. Имали смо и овце и краве, али није имао ко да их чува, па је свекар то продао. Укупно нас је у домаћинству једанаест. Супруг је радио приватно за 300 еура. То је мало пара за велику породицу. Млађи брат је са супругом отишао да ради у Немачку, па мој супруг повремено оде на неколико месеци тамо, да заради који динар.

Много нам значи кућа коју смо од ИОМ-а добили, као и грант у виду прикључних машина. Богу хвала, и деца раде пољопривредне послове, не беже од посла. Мој син, Богдан, који има 12 година, вози трактор и обрађује земљу. Много нам помаже.

Старији син, Лука, исто воли да ради на њиви, али се он определио за модерније послове. Он је успешни Јутјубер. Ако пратите You tube (Јутјуб), можете видети шта он у ствари ради.

У разговор се са нестрпљењем укључује Лука: „Ја сам најбољи играорац, професионалац. Имам око милион прегледа на You tube, а скоро два милиона прегледа на Инстаграму и Фејсбуку.

Играм народна кола. Тата је био у фолклору па ме је он научио, а доста тога сам научио сам, гледајући на телевизији. Само укуцајте „**Кад Лука поведе коло**“ и видећете моје умеће, како играм у народној ношњи у истом овом дворишту где сада стојимо.“ – са одушевљењем прича Лука.

Како смо и обећали Данијелиним родитељима и тасту, нисмо се дуго задржали. Након фотографисања, крећемо за Ранилуг, до следећег корисника, тачније до оближњег села Глоговце. Овога пута, крећемо се солидно асфалтираним путем. У Ранилуг стижемо брзо. Покушавамо да разговор обавимо пре него што падне мрак.

Јована Стаменковића затичемо на почетку дворишта, у гаражи. Бави се сервисирањем возила па сваки минут користи да заврши нешто од посла који га чека. Каже, сви би да им се кола одмах поправе, нико не би да чека.

Примећујемо по дворишту неколико камера. Питамо Јована како функционишу. Каже, добро. Помажу му да из куће прати када муштерије дођу. Да не би морали да звоне и да га дуго чекају. Има у дворишту трактор, возило, ако се и нешто, не дај боже деси, видеће се на снимку ко је био. Каже да скоро свака кућа у Ранилугу има камере, због безбедности.

„Ја сам у време рата имао свега пет година.“ – упознаје нас Јован. „Живео сам овде са родитељима у старој оронулој кући.

Бојећи се за своју безбедност, напустили смо кућу 1999. године и одселили се за Врање. Тамо смо живели приватно. Када се мало смирила ситуација, били смо на релацији Врање-Ранилуг.

Глоговце је насеље у саставу општине Ранилуг. Глоговце је ратарско-сточарско (30,1% аграрног становништва) сеоско насеље збијеног типа. Смештено је на 571 м надморске висине.

По предању, назив потиче од глоговог дрвета којег је у периоду настајања села било у изобиљу. Преци садашњег становништва досељени су 1770. године. Становништво је српско (слави Св. Јована, Св. Петку, Св. Николу, сеоска слава је Св. Никола). У селу се налази православна црква Св. Никола обновљена 2001. године на старим темељима. Поред цркве постоји кладанац стар неколико векова. На велики православни празник, Велики Петак, све више људи долази да се умије због здравља јер се верује да је вода лековита.

Раније је село било познато по гајењу конопља и по ужарству.

Извор: Википедија

Дефинитивно смо се вратили 2017. године. Годину дана касније, 2018. године оженио сам се и одмах конкурисао за подршку у градњи куће. Ћерку, Душку, добили смо 2022. године, а ево, ове, најзад, захваљујући организацији ИОМ, добили смо и своју кућу.

По струци сам машински техничар. Очекујем грант у виду професионалне дизалице за возила, што ће бити додатни мотив да овде и останемо. Посла има. Са добром техником у радионици, коју сам већим делом набавио, моћи ћу да издржавам породицу. Једно време сам радио у Русији и зарадио неки динар да могу још боље да опремим радионицу. Од тих пара сам и изградио радионицу. Ако се ради, а ја од посла не бежим, овде може лепо да се живи. Све имамо.“ – завршава Стаменковић.

Изазимо из куће Стаменковића. Мрак је већ увелико пао. Враћамо се према Ђиљану. Колега из ИОМ-а остаје у Ђиљану, а наша екипа наставља пут према Грачаници. У оба правца непрекидне колоне возила. Сви некуда журе. Не бисмо возили наметнутим темпом, али морамо да пратимо возило испред нас, како не бисмо угрожавали саобраћај. Наиласком на деоницу од десетак километара грубо струганог асфалта код Мрамора, знамо да смо близу Грачанице где ћемо се најзад мало одморити. Време за одмор користимо за сусрет са старим пријатељима са којима се дуго нисмо видели.

ДАН ПЕТИ

Дан планиран за обилазак корисника у Грачаници. Након сусрета са колегом из ИОМ-а, настављамо са зацртаним активностима. Дан је леп, сунчан. У складу са тим и наше расположење је на нивоу. Констатујемо да је много пријатније радити по лепом времену него по кишном, облачном и магловитом.

Долазимо до куће **Николе Арсића** која се налази на почетку Грачанице, из правца Приштине. Колега нас упознаје са податком да је Арсић на свом плацу сам почео да гради кућу. Код ИОМ-а је конкурисао да му пружи подршку тако што ће урадити плочу на приземном објекту и кров изнад плоче.

Иако је Арсић задњи ди-нар који је имао уложио у почетак градње куће (без грађевинске дозволе), након доласка стручњака из ИОМ-а, констатовано је да урађени објектат није рађен по прописима, да процена статике не дозвољава ливење бетонске плоче и изградњу крова. Решење је нађено у рушењу постојећег објекта, добијању дозволе од општине и градњи новог објекта из почетка.

Никола Арсић је до 1999. године живео у Грачаници са родитељима. Када је након рата кренуо егзодус, Никола је са породицом отишао у Крагујевац, код очеве сестре, Николине тетке. „Тамо сам се упознао са садашњом супругом.“ – каже Никола. „Вратио сам се у Грачаницу, оженио се и убрзо, 2001. године, добио сина. После неког времена 2005. и 2008. године, добили смо још два

сина. Сада нас је петоро. Радим приватно да бих могао да издржавам породицу. До сада сам радио код другог. Од како сам добио грант у виду машина за дубинско прање, као и опрему за прање возила, почео сам са сином да чистим где год нас позову, најчешће локале. Још увек немамо пуно посла, али ћемо се изборити квалитетом па ћемо и посла имати више.” – каже Никола.

На другом крају Грачанице, према Кишници долазимо до новоизграђене куће Милоша Симића. Поред редовног пакета помоћи (кућа, намештај, бела техника, покућство, храна и хигијена за шест месеци), Милош је на име гранта за самоодрживост добио сејалицу, дрљачу и тањирачу, прикључне машину за трактор.

Милош Симић: „До 1999. године живели смо у Којиловици, наомак Приштине. Након повлачења наше војске, дошли смо овде, у Грачаницу, код рођака. Третирамо се као интерно-интерно расељена лица (ИИРЛ). Код рођака смо били кратко време, а онда смо почели да се селимо приватно од куће

до куће. Морали смо да тражимо смештај у складу са нашим могућностима. Живели смо у неадекватним условима, за боље нисмо имали пара.

Пре неколико година на овом месту смо купили плац и одмах смо поднели захтев за подршку у градњи куће. Захваљујући разумевању организације ИОМ, добили смо нову кућу. Живим са братом и мајком. Издржавамо се од сезонских послова. Радимо када послова има, на грађевини или у пољопривреди. Више година уназад јављам се на расписане конкурсе у државним институцијама органа Србије, на пример у Дому здравља. Био сам позиван на разговор, али до данас нисам добио позитиван одговор. Од како сам завршио средњу школу, већ једанаесту годину сам на бироу, али нисам успео да заснујем радни однос у неком од државних предузећа. Надам се да ћу некада и ја доћи на ред, да ћу испунити услове за запослење. Не бирам послове, битно ми је само да могу да остварим право на здравствену заштиту и сутра пензију. Ја до данас немам ни један

дан стажа. До тада ћу наставити да се бавим физичким пословима. Имам нешто кокошака, свиње. Имали смо и краву, али су нам је украли. Имамо своје воће, мало пољопривредног земљишта за башту, за сејање култура за своје потребе. Сада имам и прикључне машине за трактор, преживећемо некако. Немам неке амбиције да се ширим са послом, радићемо само за своје потребе.” – прича о својим плановима Симић.

Остатак дана користимо да обиђемо пријатеље у Дому културе и контактирамо са корисницима на Брезовици, како бисмо потврдили договорене сусрете за наредни дан.

ДАН ШЕСТИ

Рано ујутро, са лепим временом крећемо према Брезовици, надајући се да ће нам такво време олакшати путовање. Да код нас не иде све тако лако, показало се након десетак минута. Након укључења на нови ауто-пут према Скопљу, улазимо у густу маглу, због које нагло смањујемо брзину и усклађујемо је тренутним условима. Овај ауто-пут је за нас увек био изазован, зато што су се, због радова, често мењали правци и искључења. Након путоказа за скретање према Урошевцу, наша пажња је максимална. Ако промашимо излазак према Брезовици, мораћемо ићи до Качаника, односно граничног прелаза са Републиком Северном Македонијом, па онда назад.

На сву срећу, искључујемо се на правом месту, а остатак пута нам је добро познат, мада, примећујемо да се на путном правцу након искључења, изградило доста нових објеката. Што смо се више приближавали Штрпцу, магле је било све мање. У Штрпце улазимо по ведром, сунчаном времену.

Циљ посете је упознавање и разговор са успешним дамама, које су смисао живота пронашле у бављењу активностима које их испуњавају. Жене које су успеле да покрену нове ствари и на тај начин промене свој живот, али и живот људи у свом окружењу. С обзиром да смо успели да стигнемо раније од договореног термина, како не бисмо губили време, јављамо се нашој првој саговорници и договарамо сусрет у центру Штрпца, код општине. Међутим, убрзо смо схватили да то више није могуће, као некада. Полиција је и овде завела ред. Не дозвољавају задржавање возила у центру, а места на паркингу ни за лек. Након друге опомене од стране полицајца и решености да нас казни, померамо се неколико стотина метара ван центра и пешака долазимо на место сусрета.

Интервјуе са успешним женама из Штрпца објављујемо на наредним странама као засебне целине.

Након обављених интервјуа, враћамо се према Грачаници. На деоници испред укључења на ауто-пут, пратимо саобраћајне знаке. Убрзо примећујемо да нас је путоказ, уместо на ауто-пут, усмерио на стари, регионални пут према Урошевцу. Након пређена три километра, враћамо се на место одакле смо промашили искључење. Покушавамо да укључимо ци-пи-ес. Наше мреже нема, а навигацију је немогуће укључити без интернета. Застајемо поред сваког маркета или ресторана како бисмо проверили да ли има отворене вај фај мреже. Све су закључане. На једној бензинској пумпи, пред саму раскрсницу, успевамо да се прикључимо на отворену мрежу са јако slabим сигналом. Прошло је доста времена док је апликација „Мапа“ прихватила задати правац преко новог ауто-пута. Крећемо према инструкцијама ци-пи-еса, који нас наводи на пут на којем се налази саобраћајни знак забране саобраћаја у (једном) том смеру. У нади да нас нико неће казнити због тога, крећемо тим путем и излазимо на ауто-пут којим брзо стижемо до Грачанице. Након краћег предаха у Грачаници, крећемо назад, пут Београда.

Текст: А. Димитријевић, З. Маврић

Фотографије: С. Јефтић, Невена Петковић, Г. Томић

ХОР ЦАР ДУШАН ДЕСЕТ ГОДИНА ПОСТОЈАЊА

Александра Спасић је расељена из Призрена. Своје уточиште након егзодуса 1999. године, нашла је у Штрпцу и подарила му пуно своје енергије и знања, које је уткала у напредак на пољу културног стваралаштва. Својевремено је из хобија основала хор „Цар

Душан“. Данас, заједно са њим сазрева и јача на пољу културе. Данас, скоро да нема догађаја у српским срединама на КиМ на којем нису позвани да дају свој допринос. Поред хора, води и почетну школу клавира. Како сама Александра каже, било је ту доста изазова и одрицања:

„Улазимо у десету годину постојања хора. Прве три године смо функционисали при цркви. Последњих седам година радимо у просторијама Дома културе, где имамо много боље услове за рад. Имамо клавир, просторију за пробе, салу за извођење концерата.

Данас имамо три састава. Први састав чине најмлађи учесници, узраста од пет до десет година. Назвали смо их хорић „Анђелчићи“. Други састав сачињавају солисти, узраста од десет до петнаест година, који су дуже година у хору и који су се већ издвојили својим квалитетом. Трећи састав смо формирали 2024. године. То је градски хор у чијем саставу су извођачи узраста од 18 до 50 година.

Формирање градског хора је јако запажено. Јединствени смо на територији КиМ. Међу три смо најбоља и највећа хора на КиМ који функционисау на српском језику. Скоро смо имали запажен наступ на отварању међународне манифестације 23. ликовне колоније у Дому културе у Штрпцу. Учесници колоније су били из Француске, Северне Македоније, Румуније, централне Србије и са КиМ.“

Александра Спасић је завршила Учитељски факултет. По струци је учитељица. У просвети је 27 година. Како сама каже: „Живим свој сан. Увек сам хтела да будем у просвети и да радим са децом“. Тренутно ради у Врбештици, општина Штрпце.

Шта имате на репертоару?

„Репертоар нам је разноврстан. Изводимо забавне, актуелне песме, али и патриотске, духовне, родољубиве, ту су и класичне композиције, као и ауторске. Настојимо да нам на репертоару буде што више дела чији су аутори композиције и текста са Косова и Метохије.

Могу да се похвалим тиме да већ имамо пар наших чланова који су овде започели, а данас већ постају познати у култури.

Градски хор

На пример, Анђела Доганџић, негује косовски мелос. Она постаје позната по извођењу изворних и староградских песама. Ту је и Дуња Илић која је у класи професора Милоша Николића. Она ће бити прва жена, школовани кавалиста у Жупи, али и на Косову и Метохији.

Имамо добру сарадњу са др Милошем В. Николићем, др Сањом Ранковић са Катедре за етномузикологију и др Мирјаном Закић са Музичке академије. Већ годинама одржавамо радионице свирања на кавалу и изворно певања уз кавал. На тај начин враћамо кавал овде где му је изворно место, као једног специфичног инструмента везаног за Шару.

Најмлађа хорска група је више музичка играоница. Радимо разне дечије песме које подразумевају покрет, песму и игру, како би код деце развили љубав према музици. Иако ми то прихватамо као игру, они веома озбиљно схватају наш рад и увек на наступима привуку највише аплауза.

У средњем саставу хора имам и двоје младих, Јану Љубић и Миливоја Илића, певаче, који су се квалитетом издвојили од осталих. Наступају као дует. Негују духовну музику и староградску песму.

И трећа група је најозбиљније прихватила обавезе у хору иако је првенствено замишљено да то буде активност социјалног карактера, да жене изађу из куће, да се дружимо, да радимо нешто друго осим редовних кућних обавеза. И са њима радимо на неговању гласа, на сценском наступу, сузбијању треме. И овде постижемо значајне резултате и запажене наступе. Поред радног дела, учешћа на концертима и разним другим манифестацијама, повремено организујемо једнодневне екскурзије по КиМ.

Септембра месеца имали смо наступ на Опленцу, на децем фестивалу „Опленац“. У та два дана, Опленцом је прошло 35.000 посетилаца. Новембра месеца имали смо гости Зрењанина на „Данима КиМ“ које је општина Зрењанин организовала. Имамо годишњи план активности који усклађујемо са активностима локалних планова културе, али и плановима Министарства културе. Наступамо свуда, од Суботице до Драгаша. Наступали смо и у Црној Гори. До данас смо имали преко стотину наступа.

Имамо пуно позива за наступе, међутим, финансије нам не дозвољавају да се укључимо на многе од њих. Највећи проблем нам представља превоз који је озбиљна ставка у буџету активности.

Пуно нам значи добра сарадња са локалним музичарима који нам увек изађу у сусрет када треба да нас прате на већим концертима, академијама и слично. Увек су ту да нам помогну и својим радом оплемене наш наступ, да то звучи лепше и професионално. Код мањих наступа углавном сама радим клавирску пратњу, перкусију, даире, кахон, тарамбуку.“

Текст: А. Димитријевић
Фотографије: С. Јефтић, архива хора

ЛИКОВНА КОЛОНИЈА „ЈЕСЕН У ПРИЗРЕНУ“

Надахнути миром који нарушава једино шум призренске Бистрице, живописним амбијентом и спокојем који пружа Манастир Светих Архангела код Призрена, ликовни уметници из централне Србије и Црне Горе, састали су се пред крај 2025. године, јубиларни, десети пут како би заједно стварали своја дела.

Небојша Јевтић, уредник ликовног програма Дома културе Грачаница, истакао је приликом сусрета са нашим сарадницима да је ово јубиларна, Десета ликовна колонија „Јесен у Призрену“. „Прву ликовну колонију организовали смо 2015. године, као реакцију и уметнички одговор на покушај уласка такозване државе Косово у организацију УНЕСКО.“ – каже

Јевтић. „Зато смо кренули са графичком колонијом. Хтели смо као ствараоци и представници културе на креативни начин, кроз уметност, поставимо питање, да ли једна творевина која је настала на убиствима, рушењу и уништавању културног наслеђа, може да чува нечије културно наслеђе. Нисмо веровали да ће та идеја да наиђе на толико добар одјек, нити да ће колонија заживети. Тада смо планирали само ту графичку колонију, међутим, интересовање за колонију је било тако велико да смо је организовали и наредне 2016, а након тога, континуирано и осталих година, до ове 2025. године.

На свакој колонији ствара по седам уметника који у свом поетском исказу имају неки сакрални момент, баве се иконописом или користе елементе споменичког, црквеног и културно-уметничког наслеђа. За ових 10 година фондус Дома културе постао је богатији за око 200 уметничких дела која су овде створена. Сваки од уметника дарује најмање по једно дело које овде ствара, неки од њих по два и више дела. Одабрана дела из фондуса смо већ излагали на већим изложбама у Београду и Новом Саду, а сва нова дела се након стварања излажу у фоајеу Дома културе у Грачаници и атријуму цркве Светог Спаса у Призрену на дан обележавања Спасовдана.

Покровитељи колоније су Канцеларија за Косово и Метохију и Епархија рашко-призренска. Активност се одржава уз благослов архиепископа Теодосија и велику братску љубав игумана Михајла и његовог братства.

На Десетој ликовној колонији стварају уметници, Весна Марковић из Београда, Мирослав Живковић из Ниша, Влатка Миленковић из Деспотовца, Предраг Драговић из Београда, Новак Новаковић из Ћуприје, Ђорђе Станић из Ужица и Наташа Петечук из Подгорице.“ – завршава Јевтић.

Програм нашег путовања је подешен тако да учеснике ликовне колоније обилазимо приликом нашег последњег дана путовања по КиМ. Њима је то био први дан окупљања и почетка стварања. Користимо прилику да са неколико уметника обавимо разговор у току њиховог рада. Првог затичемо на чардаку конака пред хрпом бојица, четкица и разапетим платнима. Увелико је почео да ствара. Ипак одваја неколико минута да нам се посвети.

Мирослав Живковић, професор Факултета уметности у Нишу. „Ја сликам техником уље на платну. Сликам четком. Због бржег сушења користим комбиноване технике. Подсликавам акрилом, након тога завршавам уљем.

У Архангеле сам долазио и раније, као студент, па као наставник, касније као ходочасник и сада као сликар. Овде се увек пријатно осећам и добијам нову инспирацију.

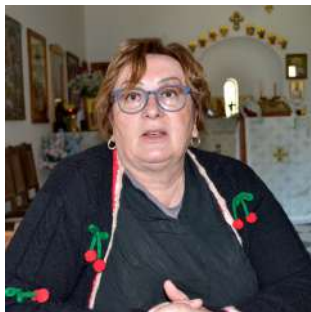
Мирослав Живковић

Управо радим пејзаж у који ћу да имплементирам неке фрагменте архитектуре који су овде присутни, а који су везани за остатке старог манастира, за објекте који су у фази обнављања и тако даље. То је основни мотив, основни порив, видећемо која ће још идеја да исплива у међувремену. Метохија је сама по себи врло инспиративна. То је по мом мишљењу најлепши део Србије. Волим Косово и Метохију и радо се одазивам на позиве.“ – објашњава Живковић не прекидајући са радом.

Влатка Миленковић долази из Деспотовца. „У Архангелима се осећам предивно. Уопште, Косово и Метохија има посебну енергију. Син ми је на четвртој години сликарства на Ликовној академији. Имам жељу да и њега доведем овде, посебно што је он радио Немањинице на испиту из историје уметности. Каже да је све научио о Немањиницима, па би сада волео да види њихове задужбине на КиМ.

Ја иначе сликам концепт који се зове „Моје село“. Дете сам са села, из југоисточне Србије, из Деспотовца. Наша општина заснива се углавном на селима, има око тридесетак села. Наша села се празне, као и косовска. Због тога сам решила да сликам села и моје кућице које су и нека врста записа дома и породице. Сећам се када се из тих кућа чуо жагор деце, игра, песма. Сада су села празна. Чује се мук и ветра хук. Тужно је.

Влатка Миленковић

Радим акрил на платну и уље на плату. Имам идеју шта ћу да радим али не би да још откривам док не завршим рад. Можда ме на крају инспирација одведе у неком другом правцу. Људи са Косова и Метохије су јунаци јер живе посебан живот и имају посебну животну причу. Дубоко поштујем и ценим ту њихову борбу за опстанак и очување голог живота. Неописиво је колико су то велика страдања, велике емоције, велика љубав за овом земљом. Овде земља има посебну енергију, као да зрачи и пружа ми максимум. Покушавам да ту енергију пренесем на платно. У томе ми помаже мир који манастирско окружење пружа.“

Весна Марковић долази из Београда. На овој ликовној колонији је по други пут. Први пут је учествовала 2015. године. Често учествује на аукцијским изложбама уметника из Београда који приход од продаје својих дела дарују у хуманитарне сврхе, за обнову цркава и манастира оштећених након мартовског погрома 2004. године. Прва активност је била за обнову манастира у Зочишту код Ораховца.

Весна Марковић

„Радим комбинованом техником. Мешам разне ствари. Не сликам по претходном плану већ се препуштам својој интуицији у току рада. Инспирација ће ми бити зидови рушевина унутар манастира. Шта ће на крају испасти, видећемо. Услови за рад су нам одлични. Манастирски мир и тишина стварају посебну инспирацију.

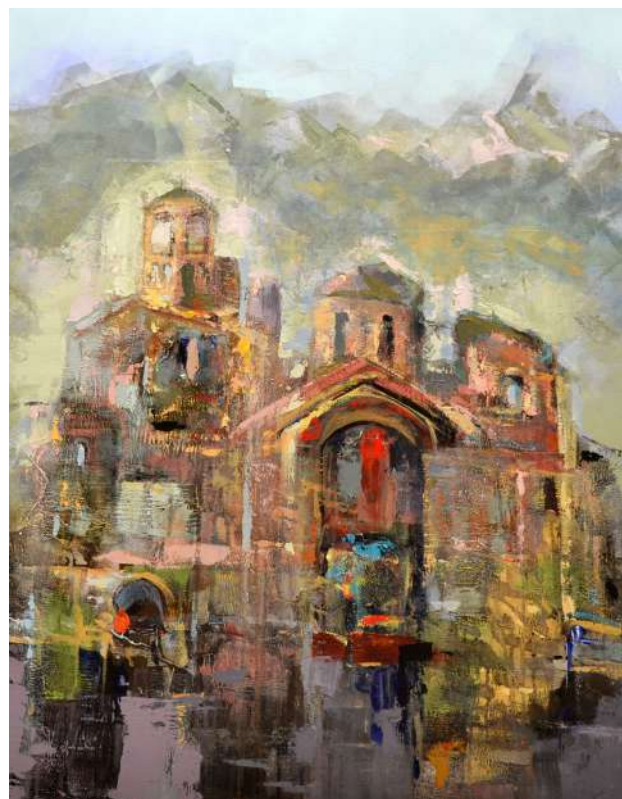
Имам статус слободног уметника. До сада сам имала 36 самосталних изложби. Волим да дођем на КиМ када ми се год укаже прилика, било да су то ликовне колоније или поклоничка путовања.“ – објашњава госпођа Марковић не прекидајући свој рад на делу.

Рад Весне Марковић

Рад Новака Новаковића

Рад Наташе Петејчук

Текст: Златко Маврић
Фотографије: З. Маврић

ОД БАКИНОГ РЕЦЕПТА ДО БИЗНИСА

У подножју Шар планине, где се мириси планинског ваздуха мешају са топлотом аромом свеже печеног теста, Мила Ристић, свакодневно оживљава рецепте наших бака. У својој радионици, без адитива и савремених машина које одузимају душу храни, ручно развлачи коре.

Милу Ристић затичемо у њеној радној средини, у мини-пекари у оквиру породичне куће. Пече коре за питу. Довршава дневну наруџбину. Једну по једну, развлачи оклагијом, руком и пече. Када се гледа са стране изгледа лако, а да ли је баш тако? Приближавају се празници па је наруџбина све више. Сви воле да добију свеже коре и ако може, одмах. Зато Мила не ствара залихе, не складишти

производе у фрижидер и замрзивач, осим у мањим количинама за хитне случајеве, када јој време не дозвољава да одговори захтевима. „Управо правим домаће коре, по рецепту наших бака.“ – каже Мила. „Правимо их исто као што су и оне. Нема ту ни неког посебног рецепта, битно је да нема адитива, да су природне, од квалитетног брашна. Радим их за познате купце. Ко их једном проба, поново их тражи. Купци су задовољни.

Тренутно правим полупечене коре. Са њима можете да направите питу за петнаест минута. Само поређате коре и ставите фил. Неко их користи као тортиле. Асортиман је прилагођен данашњем, брзом темпу живота. Поред кора, производим кифлице, кроасане, куване ђевреке. Кифлице су доста тражене за славе. Радимо кетеринг, а део производа пласирам преко маркета. За кетеринг радим пите са сиром, спанаћем, купусом.“

СОПСТВЕНИМ СНАГАМА

„Пакујем у обичне кесице за замрзиваче и умећем декларацију са мојим подацима и датумом израде. Могло би то да буде много професионалније спаковано, али за то треба доста финансијских средстава којих тренутно нема. Све што од опреме видите купили смо сами. Нико нам ништа није донирао. Није да нисам тражила. Тражила сам подршку од општине, конкурисала код неколико организација, али разумевање је изостало. Просторија у којој је радионица, наменски је, накнадно саграђена, такође од сопствених средстава.

Раније сам производила само пице, али продајом нисам могла да покријем трошкове производње. Није се исплатило. Са овим асортиманом имам више посла, али може да се заради.“

ХУМАНИТАРНОСТ И ЗАЈЕДНИШТВО

„Учествујем на хуманитарним акцијама. Финансијски нисам у стању да помогнем, али производима могу. Урадим кифлице, пите, донирам колико могу.

Када ми време дозволи, учествујем на базарима. Ту се срећем са осталим женама предузетницама, дружимо се, размењујемо искуства, препоручујемо једна другу. Из сваког таквог сусрета излазимо јаче, са више искуства. Скоро сам учествовала на базару у Призрену, Грачаници, Косовској Митровици, наравно и овде на Шари.

Налазим време и за друштвене активности. Чланица сам градског хора „Цар Душан“. Ту се дружимо, певамо, идемо на концерте. Покушавам да ми сваки дан буде испуњен и да има смисла. Иако је Штрпце мала средина, ако се живот добро организује, може лепо да се живи.“ – завршава Мила Рељић.

УКУС КОЈИ ОСВАЈА НА ПРВИ ЗАЛОГАЈ

Иако наша етика и пракса не дозвољава да примамо поклоне, Милино инсистирање је било јаче. Прихватамо да нам без надокнаде спакује два паковања кора за питу.

Тек неколико сати касније, усред ноћи, на ауто-путу, пријатно нас је изненадила великодушност домаћице. У кеси са корама, коју нисмо могли да одбијемо, Мила је кришом спаковала и кифлице. Оне нису биле само оброк у току ноћи за уморне путнике, биле су „мелем на рану“, меке као душа и свеже као да су тог тренутка изашле из рерне.

Закључак је једногласан: **Производи Миле Ристић нису само храна, они су препорука заснована на квалитету и чистој емоцији.** О томе сведоче и фотографије готових производа у овом тексту.

Текст: А. Димитријевић
Фотографије: С. Јефтић, Г. Томић

„ЗДРАВО У ТЕГЛИ“ ПРОИЗВОДЊА ЗИМНИЦЕ НА ТРАДИЦИОНАЛАН НАЧИН

Након интервјуа са Александром Спасић у Штрпцу, кривудавим путевима, настављамо до наше наредне саговорнице у селу Поповице. **Јелена Поповић**, поетеса, борац за права жена, предузетница која се бави производњом здраве хране. Затичемо је у радној атмосфери, у дворишту куће, са ћерком Василисом. Јелена нас дочекује спремна, са својом животном причом. Нема потребе за постављањем питања, Јелена све време „везе“:

„Ја сам из свештеничке породице. Моји су преци имали велико имање, били су свештеници. Мој брат је наставио ту традицију, скоро је рукоположен у Београду. О имању су код нас увек рачуна водиле жене. Прабаба Гајта ми је увек била инспирација. Оличење храбре и одлучне жене. И моја мајка је силом прилика морала да води рачуна о нашем имању и породици. Док је човек млад, не може да схвати значај и величину оног што родитељи раде за њега. Кад прођу године, када и сам постане родитељ, спозна каква су све одрицања и изазови пред њим.

Од мајке сам наследила истрајност и вредност према традиционалним стварима. То ми је пуно помогло да се одредим за производњу зимнице на традиционалан начин, стерилизацијом и пастеризацијом, без употребе конзерванса. Моје посвећење производњи здраве хране и истраживање на овом пољу додатно јача када ми се ћерка разболела од астме. Тражила сам начин како да јој помогнем. Решење сам нашла у здравој храни.

Тако смо и дали име нашој кућној радиности „Здраво у тегли“. Посао радимо са великом љубављу. Ћерка ми је велика инспирација, али и помоћник. Циљ је да се све здраво сачува у тегли, на природан начин, без икаквих додатака.

Имамо своје воће и поврће које третирамо искључиво био препаратима. Ово поднебље, чист ваздух и евентуално био препарати гарантују здрав производ. Највише сам посвећена малинама. Имали смо 20 ари под малинама, сада је то сведено на 10 ари. Ја малинама пишем песме. Сокови које правимо су цеђењени, прави воћни сокови и сирупи, од малина, боровница, ароније, купине, брескве, јагоде, дуње и осталог воћа. Производимо компоте, џемове, ајвар. Имамо и свој мед. Рецепти су породична традиција коју годинама преносимо са колена на колено и љубоморно чувамо.

• Како пласирате своје производе?

Путем Фејсбук профила, али сада нема потребе да се више рекламирам. Чуло се за моје производе, имам сталне купце. Није то нека велика производња да би ми требала велика реклама. Мени је битан квалитет и да купци буду задовољни.

Од овог посла, производњом у овом обиму, не може да се пуно заради, као што рекох то је хоби који више има психосоцијални карактер. То ме испуњава и смирује. Ја ово радим уз помоћ моје мајке. За нешто озбиљније потребно је уложити у машине, маркетинг, ангажовати више људи на раду.

Конкурисала сам за неке грантове у виду машина за цеђење воћа. Ако то добијем, можда ће бити могућности за проширење производње за сада је то више хоби и задовољство послом који ме испуњава.

Покушавам да будем активна и на пољу оснаживања жена. Наше жене су на маргини. Стално гледам младе жене које су жртве насиља. Формирала сам групу за подршку женама под називом „Ослони се на мене“. Окупљамо се, организујемо дружења, радионице, размењујемо искуства, проблеме и бриге. Све нас то чини јачим. Битно је да не будемо препуштене саме себи, да имамо коме да се поверимо и затражимо подршку ако треба. Најгоре је затворити се у себе.“

Док ми гледамо на сат, с обзиром да каснимо код следећег саговорника, Јелена нам предлаже да одемо до малињака да видимо какав је род крајем новембра месеца. Видевши да се међусобно гледамо, наставља: „Ако немате времена, ви идите даље, ја у сваком случају са ћерком идем да наберем мало малина и да им мало певушим, да им причам, идите ви.“ – као са прекором поручује Јелена.

После таквог приступа, нисмо имали срца да је одбијемо. Одлазимо до малињака. Чим смо застали и отворили врата, Јелена са ћерком трчећи оде према засадима, рецитијући малинама песму коју је сама осмислила: „Ја сам као и ви, моје црвене, дозволила снеговима, ветровима, да ме шибају и стрпљиво чекала боље дане, да ме сунце огреје. Исте смо, пркосне, својим животом.....“ – прекида песму и показује пуну шаку већ убраних малина: „Погледајте, погледајте колико су крупне и сочне. Опростите што сам вас мучила да до овде долазите, али ја их пуно волим.“ – са осмехом прилази Јелена и дели нам по шаку једрих новембарских малина.

Текст: Александра Димитријевић
Фотографије: З. Маврић

НА ПРИЗРЕНСКОМ ГРОБЉУ ОБЕЛЕЖЕНЕ ЗАДУШНИЦЕ

Захваљујући финансијској подршци Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије, у организацији Удружења за подршку расељеним лицима са Косова и Метохије „Свети Спас“, интерно расељена лица из централне Србије и ове године имала су прилику да обележе новембарске задушнице на призренском гробљу.

Интерно расељена лица из Београда, Аранђеловца, Крагујевца, Краљева, Чачка и Трстеника била су у прилици да и ове године организовано путују на обележавање новембарских задушница на призренском православном гробљу. Захваљујући подршци Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије, као и сва досадашња организована путовања у организацији Удружења „Свети Спас“, транспорт за интерно расељених лица био је бесплатан. Удружење „Свети Спас“, од 2003. године континуирано организује бесплатан превоз корисника, интерно расељених лица, на обележавање значајних датума на КиМ. Поред Комесаријата за избеглице, досадашње активности на обезбеђивању бесплатног превоза, путем отворених конкурса, подржавала је и Канцеларија за Косово и Метохију.

За време боравка у Призрену, интерно расељена лица била су смештена у конаку Манастира „Светих Архангела“ код Призрена.

Поред интерно расељених лица која су на обележавање овог догађаја дошла из централне Србије, гробове својих најмилијих, на дан Задушница, посетили су малобројни Призренци који живе у граду, расељени у Штрлцу и Брезовици, као и они који сада живе у селима Средачке жупе.

Призренски парох, **јереј Јован Радић**, уз присуство верника, служио је помен на гробу епископа рашко-призренског Владимира. Епископ Владимир је последњи епископ који је сахрањен на тлу рашко-призренске епархије.

ми будемо отишли, нећемо моћи ништа више да урадимо, али могу они да ураде за нас, да се моле за наше душе.

Треба да чувамо ово наше гробље. Када нас питају колико нас има у Призрену, дођите само на ово гробље па да видите колико нас има. Корени наши дубоко су уткани у ову земљу. Нису то само они који тренутно живе, живи су и ови људи за чије смо се душе помолили на небу.

Зато треба да се трудимо да долазимо што чешће да обилазимо наше светиње, да обилазимо ова света места, јер заиста су гробља света места, почивалишта где се сахрањује тело, али се душа узноси на небо. Нека Господ Бог упокоји и прими у Царство небеско престављене на овом призренском гробљу, а вама свако добро. Драго ми је што смо се данас окупили у оволиком броју и нека ово постане традиција за убудуће.

Потом је одржан помен код гробних места преминулих чији су рођаци били на задушницама. Окупљени нису крили захвалност што им је омогућено да на овај дан буду у Призрену.

Ивана Ђекић: „Захвална сам Комесаријату за избеглице, Канцеларији за КиМ и Удружењу „Свети Спас“ што нам омогућавају да два до три пута годишње, сваке године обиђемо свој град и што смо у могућности да обележимо значајне догађаје као што су Задушнице, обележавање славе Манастира Светих Архангела, Спасовдан и друге значајне датуме. Када год

Након служења помена, отац Јован се присутнима обратио пригодном беседом: „Данас смо се, драга браћо и сестре, окупили на дан задушни, да се помолимо за душу престављеног слуге божјег, епископа Владимира, који је имао жељу да буде сахрањен међу својим људима, међу свој народ, овде у царском граду Призрену и да се помолимо за душе свих ближњих који почивају на овом нашем гробљу. На нама је, док смо живи, да поштујемо дела Господња, да поштујемо заповести Божје, јер када се упокојимо тада све престаје. Оно што је до нас живих, јесте да се молимо за упокојење наших ближњих, за наше сроднике и да на тај начин оставимо пример и нашој деци, када ми будемо отишли једнога дана на онај свет како и они треба да раде. Јер, када, једног дана,

ми се укаже прилика, долазим са децом како би се код њих развијала љубав за завичајем, да знају и негују сећања на своје претке. Да знају где су им корени. Сада смо расути свуда по централној Србији.

На призренском гробљу су ми сахрањени деда са очеве и деда са мајчине стране. Увек, када прођем улазну капију гробља, лакше ми је на души, знам да сам учинила нешто велико за целу моју породицу.

Јуче сам била да посетим и гробље у селу Дојнице и тамо запалим свећу мајци и рођацима. Овде је гробље колико-толико уређено, у Дојницама је страшно, зарасло, споменици су срушени, црква такође. Понела сам икону Свете Петке и ставила је на остатке цркве. Док постоји и један камен, траг да је ту била црква, за мене црква постоји. Црква је посвећена Огњеној Марији.

Јована Игњатовић је први пут у Призрену. Рођена је после рата, 2005. године, али је имала јаку жељу да дође и види Призрен. „Драго ми је да сам имала прилику да дођем и видим Призрен. Није тешко одвојити мало времена да се дође и види како људи овде живе. Да одам поштовање нашим прецима. Да видим где су и како раније живели моји родитељи. Морам да приметим да ми у централној Србији живимо много лагодније у односу на малобројне Србе овде, који су стално у неком ишчекивању.

Одушевљена сам Призреном као градом. Мислила сам, град као и сваки други град у Србији. Али није тако. Сада ми је јасно зашто често причају да Призрен има душу. Стварно је посебан осећај шетати њиме. Људи у граду су пријатни, желе да изађу у сусрет. Ово је доживљај који ћу дуго да памтим. Стигла сам да одем и до Каљаје и одозго видим прелепу панораму Призрена. Чим ми се укаже прилика, поново ћу да дођем.

На гробљу затичемо и **Милеву Мојсић**, повратницу којој је уз подршку Удружења „Свети Спас“ 2011. године саграђена кућа. Једна од малобројних повратница која и данас живи у својој кући у Призрену. Са њом је и син Дејан, који је дошао са групом из централне Србије са намером да наговори мајку да одређено време дође код њега у Београд. Каже, ужелели су је се унуци.

Олгица Чемерикић је, такође, по први пут у Призрену од егзодуса 1999. године. „Срећна сам што сам дошла, што могу да запалим свећу. Присуство свештеника даје посебан дух овом догађају, да достојанствено можемо да се одужимо нашим прецима. Драго ми је да се гробље, колико-толико, одржава, није запуштено као у другим местима. Жао ми је што до сада нисам имала прилике да дођем у Призрен, а посебно што нисам била у прилици да обиђем гробље. Ако се и убудуће организују овакви доласци, сигурно ћу се укључити.

Радује ме да сам слободно могла да прошетам Призреном, да обилазим продавнице и причам на српском језику, а да то никоме не смета. Свесна сам да нас они сада гледају као туристе који ће доћи овде, остати неколико дана, оставити паре у кафићима и продавницама и вратити се одакле су дошли. Свесна сам тога, али и то је нешто, битно је да можемо да дођемо и безбедно прошећемо градом. Мало ме чуди да у граду не чујем турски језик као раније. Ми смо навикли да се овде чује српски, албански, турски, ромски, торбешки, али турски овога пута још нисам чула.

Светлана Цеца Поповић је Призренка расељена у Јагодина. „Добро је да је организован долазак за Задушнице и што сам била у прилици да дођем. Кад чујем да организујете долазак покушам да се укључим, мада ми локација (Јагодина) и време путовања (рани јутарњи часови) представљају велики проблем за прикључивање групи. Морам да се организујем да некако одем до Крагујевца и у повратку да се снађем за превоз од Крагујевца до Јагодине.

Саша Јефтић, Александра Пешић, Олгица Чемерикић, Светлана Поповић

На призренском гробљу су ми сахрањени отац, мајка, деда, баба. Прадеда ми је био свештеник, поп Стојановић, он је сахрањен у цркви.

Замолили смо Светлану да нам разјасни како то да се она и њени родитељи презивају Поповић, а прадеда Стојановић.

„Некада су се презимена узимала по оцу“ – објашњава Светлана. „С обзиром да је прадеда био поп, његови потомци су променили презиме у Поповић.

Цело ово гробље је једна велика историја. Сваки гроб има своју значајну причу. Ево, овај камени крст. То је крст који се налазио на гробу моје бабе Султане (1875-1927), која је пре сто година сахрањена на другом месту, у насељу Потокмахала, у делу који зовемо Шукље, изнад стамбених кућа, на брду изнад винограда, тамо је некада било гробље. Када је овде направљено гробље, тата је камени крст спустио овде и овде на споменику уклесао и бабино име.

Александра Пешић живи у Аранђеловцу. „После дужег времена сам на призренском гробљу, захваљујући организацији „Свети Спас“. Овде ми је сахрањен отац. Сама се никада не бих усудила да дођем овде, овако, када је организовано, када неко други води рачуна о нашој безбедности и целој организацији путовања, много је лакше. У односу на друга гробља на Косову и Метохији, на основу онога што се прича и што у медијима видимо, на призренском гробљу је стање доста боље, али, ипак, мислим да би требало да се сами организујемо и једном дођемо и спроведемо акцију уређења гробља. Што се атмосфере у граду тиче, тачно је, нико нас не дира, немамо неких проблема, бар за сада, али није као ранијих година. И овога пута сам се видела са неким комшијама, села са њима, попила кафу и пријатељски попричала, али то ни приближно није као пре. Осећа се захлађеност односа. Ваљда је време учинило своје. Са друге стране, све мање видимо на улици познате људе.

Текст: А. Димитријевић
Фотографије: С. Јефтић, Горан Томић

КРАТКИ ОСВРТ НА ТРАЈНЕ СПОНЕ СА ЗАВИЧАЈЕМ

Овај сажетак пажњу читалаца усмерава на различите изворе који успешно указују на неопходност даље заштите православних српских гробаља на Косову и Метохији, уз кратак ретроспективни приказ постигнућа на том пољу остварених кроз хуманитарни ангажман или научни рад. Пажња је овом приликом ограничена на највеће градске центре, Приштину и Призрен, без претензија на свеобухватност.

Већ више од десет година колективне посете расељеника завичају обично се организују у интервалу црквених слава, при чему се у њиховом оквиру одвија и обилазак гробаља, мада су се такве активности у ранијем периоду најпре дешавале у време Задушница у организацији удружења „Свети Спас“ и „Срећна породица“. Упркос животној доби генерација које су у зрелим годинама принудно напустиле Косово и Метохију, њиховој подељености између локација на којима су наставиле животе и оних у којима су оставиле младост, као и изазовима организације посета у таквим околностима, архиве документарних материјала и активности удружења посвећених правима расељеника сведоче о неизмерној посвећености гробљима коју исказује популација у расејању. Тако је, на пример, 2023. године, након бурних реакција јавности и СПЦ, на своје место убрзо враћен претходно нелегално измештен споменик српским војницима страдалим у ратовима од 1912. до 1918. године, који се налази на приштинском гробљу. Што се тиче подручја Призрена, посебно је интересантно то што су током 2025. године генерације рођене у расејању у великом броју исказале жељу да обиђу породични завичај, узимајући учешће у посети коју удружење „Свети Спас“ организује поводом прославе градске славе.

О поменутој посвећености расељеника очувању гробаља више говоре документарни филмови Радмиле Тодић Вулићевић, *Приштину – несавршена (незавршена) прича* (2016) и *Ко ме су криви српски гробови* (2025), хронолошки приказујући стање на православном гробљу у Приштини, које поседује издвојен јеврејски и католички део. Током последње колективне посете гробљу, Приштинце у расејању посебно је забринуло то што су рубни делови гробља угрожени услед изградње надвожњака.

Малобројни Пришћевци, који су одолевали притиску и нису напустили свој дом, и за вечно почивалиште бирају Приштину, сахрањују се на овдашњем гробљу.

Гробље у Приштини (филм Радмиле Тодић Вулићевић – Ко ме су криви српски гробови, 2025)

Такође, документарни видео-записи и необјављене фотографије удружења „Свети Спас“ указују на значајне помаке које је ова организација постигла у очувању и одржавању гробља у Призрену. Документација ранијих посета гробљу у Призрену приказује радост окупљања расељеника размештених на различитим локацијама –

на Безовици и изван Покрајине – чији је долазак био групно организован. Истовремено, она најпре илуструје трагику расејања, оличену у својевременој запуштености окружења и неприступачним гробовима, што представља приличан контраст тренутном стању.

Унија Билтен бр. 15, 2005. година, исечак из описа колективног обилазак гробља у Призрену:

„Бол је почела да се усељава дубоко у душу. Не показује се јавно, иако ће то за многе касније можда бити фатално. Само се на неколико места чуо притајени јецај оних који нису могли издржати. Оних који су надживели потомке. Након четири покушаја да се из разних праваца приближи месту одакле се чуо јецај мајке за сином који је млад преминуо, писац ових редова је одустао од намере, јер је то било неизводљиво због шипражја, лијана, багрема и дивљих ружа“ (аутор З. М.).

Гробље у Призрену (исечак из видео-записа, 2005. година)

Напослетку, неопходно је истаћи изузетан помак у погледу изучавања гробаља на Косову и Метохији, уз осврт на прво и друго, допуњено, издање научне монографије ауторке Митре Рељић *Српска гробља на Косову и Метохији: уништена споменичка и језичка баштина* (2025), промовисано на Сајму књига у Нишу. Уз критичко резимирање последица изостанка стручног и систематског бављења издвојеним наслеђем на Косову и Метохији након 1999. године и размера етнички мотивисаног гроболомства, монографија пружа дескрипцију и систематску анализу језичке грађе прикупљене минуциозним, вишегодишњим истраживачким радом на бројним локацијама унутар Покрајине, уз приказ културно специфичних одлика мотивисаних миграцијама неалбанског становништва.

Свеукупно, приказани резултати различитих видова националног ангажмана упућују на неизмерну важност појединачних иницијатива, чија заједничка одлика почива на мотивисаности расељеника завичајним сентиментом. На тај начин, показује се да израда даљих мера очувања гробаља на Косову и Метохији и њихова хитна примена зависе како од међународне заштите и фактора безбедности, тако и од доступних финансијских ресурса, као и од могућности даљег залагања и рада појединаца са дугогодишњим професионалним искуством у различитим пољима, чији резултати заслужују већу афирмацију, будући да ће се на њих надовезивати све наредне активности и истраживања.

Текст: Невена Петковић
научни сарадник

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

САМУРАЈ ИЗ КОСОВСКЕ МИТРОВИЦЕ

Милан Радичевић, инструктор борилачких вештина из Косовске Митровице, за свој допринос на развоју јапанских борилачких вештина, добитник је престижне медаље „Доживотни члан“, најстарије америчке Џију-џицу федерације (УСА ЈТФ). Медаља му је уручена на Међународном самурајском фестивалу у Лозници, у организацији Јапан Будо међународне федерације (ЈБИФ).

У Косовској Митровици и на територији општине Звечан, тренутно функционише шест карате клубова у којима се инструктори баве спортским делом каратеа. Једина два клуба која се баве традиционалним каратеом су клуб „Кихон“, основан 2004. године, који води Радичевић и клуб „Сокон“ који тренутно не ради. Са **Миланом Радичевићем** водимо разговор у Косовској Митровици.

Радичевића питамо која је разлика између спортског и традиционалног каратеа.

„У традиционалном каратеу се првенствено бавимо обликовањем личности, односно, путем ратника. Нису нам битни само резултати у смислу медаље, дипломе, него обликовање личности. Такмичарски део је само један сегмент ове прелепе вештине. Код спортског каратеа, деца се припремају за такмичарске резултате. Различит је и поступак обуке приликом извођења ката. Разликује се сам начин борбе. Чак су и правила другачија, такмичари се сасвим другачије бодују. Медаље временом избледе, забораве се, а ми настојимо да деца која уче код нас оду као формирану, моралну људу, са пуно врлина.

Из тог разлога сам се посветио традиционалном каратеу. Почео сам 1986. године у карате клубу „Трепча“ у Звечану, код тренера Ненада Дражевића. Од њега сам пуно научио. Касније сам прешао да учим и вежбај од најбољих, у првом тиму који је водио сенсеи (учитељ) Оливер Ивановић, затим нас је преузео и кондициони тренер, професор Кривошић.

Касније сам се заинтересовао за карате као вештину. Професор Илија Јорга ме је увео у тајне карате вештине. Након тога се више нисам враћао у спортски карате. Савладао сам вештину руковања катаном, вештину полуга, односно џију-џицу, и друге вештине. Недуго затим, отишао сам у џудо клуб „Трепча“, који је водио Маријан Илинчић, и паралелно са каратеом наредних пет година вежбао и џудо. Морам да поменем и сенсеја Милана Ђокића и Велибора Радовановића од којих сам, такође много научио.

Мој клуб нема пуно чланова зато што се ради индивидуално. Оријентисао сам се на рад са млађом децом. За постизање врхунских резултата потребно је доста одрицања, минимум осам година пожртвованог рада. Деца данас нису на то спремна. Већина би, ако може, притиском на дугме да постане мајстор или да купи диплому црног појаса.“ – објашњава Радичевић.

Носилац сте звања црни појас 8. дан. Као степен више, додељена Вам је престижна медаља „Доживотни члан“, коју најстарија џију-џицу федерација додељује инструкторима. Шта то за Вас значи.

„Japan Budu Internejsen Federejsen (ЈБИФ) је организација која се бави проучавањем борилачких вештина и очувањем јапанске традиције у целом свету. Будо значи пут ратника. Односи се на Бушидо кодекс, који промовише част, поштење, морал.

Карате је у Јапану веома цењен. Председник организације, Хидехару Иши, одликован је од јапанског цара. ЈБИФ подржава јапанско министарство образовања и културе. Доста новца улажу у њих, управо зато што промовишу јапански начин живота. Ово је трећа година за редом како се ми срећемо на семинарима у Србији.

Пријатно сам био изненађен када ми је директор Међународне организације из Америке, Брет Мејнфилд, уручио признање. Мислим да још увек нисам свестан њене тежине.

У Србији је једини инструктор са звањем самураја сенсеи Младен Буразеревић. Почетком 2025. године иста организација ме је промовисала у звање Дајиши Хан. Нисам ни знао да сам предложен, сазнао сам на интернету, тако да је изненађење било потпуно.

Радичевић Мирослав, Радичевић Милан, Hideharu Ishii, Радичевић Николлина, Радичевић Михаило

Прошле (2025.) године, припала нам је част да у Краљеву будемо организатори веома успешног Међународног такмичења у каратеу. Учествовало је 14 земаља (фотографије и извештај на страници stkf.rs). Добили смо високе оцене за организацију од стране представника светске организације.

Цела моја породица бави се каратеом. Најстарији син има звање интернационалног судије и трећи дан у каратеу. Ћерка има звање националног судије и други дан у каратеу. Најмлађи син освојио је две бронзане медаље на Европском првенству.

Текст: Златко Маврић
Фотографије: С. Јефтић, архива клуба „Кихон“

ИЗМЕЂУ ДЛЕТА И ПРИРОДЕ

Академски вајар **Бранислав Ристић**, рођен је у Урошевцу 1978. године. Након ратних дешавања 1999. године морао је да напусти Урошевац. Уточиште налази у Штрпцу. Завршио је основне и мастер студије на Факултету уметности у Звечану, одсек вајарство, у класи професора Пека Никчевића. Стручни је сарадник на Факултету уметности Приштина са привременим седиштем у Косовској

Митовици, на предметима Скулптура у дрвету, Скулптура у металу, Скулптура у камену и Скулптура у моделовању. Поред вајарства, бави се и дуборезом.

СЛУЧАЈНИ ПОЧЕТАК ЈЕДНЕ ВЕЛИКЕ ЉУБАВИ

Била нам је намера да се разговор води у радној атмосфери, у атељеу уметника, али након образложења да је вајарство прљав посао те да он ствара у дворишту, сложили смо се да је ипак пријатније да овај зимски дан на Шари проведемо уз разговор у топлој породичној дому уметника. Око нас различите скулптуре које оплемењују простор. Не зна се која је од које лепша. Примећујемо да, иако је вајар по струци, Ристић радије говори о дуборезу:

„Све је почело некако случајно. На наговор једног пријатеља који се бави уметношћу, из знатижеље, почео сам да се бавим дуборезом. Испоставило се да то добро радим. Кренуло је као хоби и ево ме, већ двадесет година у том послу. Најчешће су то сакрални елементи, иконе и иконостаси али радим и друге елементе, кундаке за ловачка оружја, делове намештаја и друго. Љубав према овом хобију била ми је подстрек да упишем Факултет уметности и наставим да се професионално бавим уметношћу.“

КАД ДУША ЗАМЕНИ МАШИНУ

Са намером да причу усмеримо на вајарство, питамо господина Ристића да ли је теже радити са каменом или дрветом, убеђени да је камен захтевнији.

„Дрво пружа већи отпор у раду него камен. Трудим се да радим у орачу. За дрво треба више вештине. Када радим у дуборезу, дневно радим 15 до 16 сати. Никада испод 8 сати. Мора све да се доведе до савршенства.“

Камен не пружа толики отпор. Или сам се ја сјединио са њим па то не примећујем. Овде је јако тешко наћи адекватан алат за обраду. Радим најчешће брусилицом, шпцем, чекићем и длетом. Противник сам употребе савремених алата и машина у уметности. Ако сваки поступак не урадите својом руком, финални производ нема душу.

Најчешће радим на травертину и белом мермеру. Ова скулптура коју тренутно држим у руци, направљена је од мермера који се зове Сирогојно. Пратите структуру мермера, приметите фосилне остатке, јајашца, ларве и остали елементи из природе сачувани у камену. Највероватније се

све то скупило ту пре леденог доба и чекало да га неко пронађе и обради.“ – са посебним заносом Бранислав прича о свакој скулптури понаособ. Показује нам скулптуру од другог материјала, пешчара, па онда од травертина, оникса (полудраги камен), од сиге и других материјала од којих је начинио уметничка дела.

АТЕЉЕ ПОД ВЕДРИМ НЕБОМ

На питање где ствара, у ком простору, има ли радионицу, галерију, одговара:

„Скоро сам направио неки радни простор иза куће за рад на дрвету. Обрада камена је бучан и прљав посао, захтева рад на отвореном и промаји. Камен обрађујем у дворишту или на факултету, у Косовској Митровици.“

Узимамо у руке експонат у облику књиге. Једва се подиже. Питамо колико тежи.

„Све зависи од врсте материјала. Та књига тежи 5 килограма. Ова фигура до ње има 10 килограма. Блок мермера, од којег треба да се изради један такав експонат, тежи најмање 50 килограма. Одбацивањем вишка долазимо до ових димензија.“

Када добијете комад камена, морате да се прво сродите са њим, да имате визију, да унапред видите шта од њега може да постане. Онда ту масу распоређујете како сте замислили, да то буде ваша замисао, ваше уметничко дело, не копија, не кич.“ – објашњава Ристић.

Ако уметничка дела не угледају светлост дана, ако их љубитељи уметности не виде, ако немају повратну интеракцију, као да нису ни створена. Питамо господина Ристића где је све излагао своја дела.

„До сада сам излагао на четири самосталне и више заједничких изложби. Добијамо доста позива за излагање, али на жалост, имамо велики проблем са излагањем ван простора КиМ. Све оно што смо овде створили сматра се културним добром Косова. Пре изношења морамо да добијемо посебну дозволу за изношење дела, да на прелазу сва дела попишемо и након излагања у одређеном временском периоду дела морамо да вратимо. Све то иде преко царине. Учествовао сам на изложбама у Штрпцу, Грачаници, Косовској Митровици, Краљеву, Неготину, Аранђеловцу, Београду, Новом Саду.“ – објашњава Ристић. На питање шта од студената тражи, одговара:

„Да буду своји. Да искажу своју креативност. Ако не знају да је изразе, наше је да покушамо да то извучемо из њих. Морају да буду креативни, препознатљиви, да знају шта хоће. Неко ће временом да се усаврши, али такође треба да будемо свесни да силом ништа не бива. Не може свако да успе. То је уметност.“ – завршава Бранислав.

Текст: З. Маврић
Фотографије: Г. Томић

ПАНЕТОВА ЉУБАВ

Након пристизања у Грачаницу, првог дана боравка наше екипе на Косову и Метохији, били смо у прилици да у Дому културе Грачаница присуствујемо извођењу позоришне **представе Панетова љубав**, ансамбла Српског позоришта Ђиљане, у режији **Саше Стојановића**.

„Панетова љубав“ је истинита прича о несрећној љубави, настала 1936. године у Ђиљану из пера локалног фотографа, Стојади́на Трајића. Радња приче одвија се у Ђиљану, у периоду између два светска рата. То је прича о Панету, младом и познатом трговцу, који се заљубљује у Танку, девојку из угледне породице. Њихова љубав је искрена, али се на самом почетку суочава са препрекама које постављају традиција, породични интереси и друштвене норме тог доба. Танкина породица стаје на пут овој љубави удајући Танку за „себи равна“, док се Пана жени „зато што је време“ за девојку, према којој не гаји никаква осећања. Након што Пана добије сина и први пут га узме у наручје, осећа да је време да се искрено посвети својој породици и живот почне изнова. Међутим, историја се понавља. Чим се Панетов син замомчио, заљубљује се у девојку из богате породице...

Поред режисера, који и сам глуми, представу носи 25 младих глумаца и музичара који својом глумом, ношњом, музиком, песмом и сценографијом осликавају дух старог Ђиљана. Комад поставља пред публику вечно питање личне слободе, избора и жртве.

Након представе о утисцима са исте разговарали смо са посетиоцима.

Милена Здравковић: „С обзиром да радим у култури имам прилику да врло често гледам позоришне представе, али ми је вечерас посебно задовољство што сам имала прилику да први пут гледам представу наших пријатеља из Ђиљана. Драго ми је што има пуно глумаца у представи, драго ми је да је пуно младих глумаца и што се, ето, на један леп начин чује наш дијалект.

Грачаница на сву срећу има Дом културе који ради добро свој посао. Када сагледамо целокупно стање културе на Косову и Метохији, веома сам срећна што публика у Грачаници има прилику да се сретне са оваквим догађајима и да посећује позоришне представе, али и друге културне догађаје, изложбе, књижевне трибине, историјске трибине и различите радионице, тако да они који воле културу и желе да култура буде саставни део њиховог живота свакако имају прилику за то.“

Петар Петровић, такође, не крије задовољство о утисцима након одгледане представе. „Допала ми се представа у целини. Посебно ми се допало оригинално, живо извођење нумера за време представе, ангажовање целокупног музичког ансамбла и фолклора који нам је на прави начин осликао детаље из старог Ђиљана. Неговање дијалекта код младе генерације глумаца који из-

воде представу је, такође, веома важна за очување нашег идентитета, посебно у условима у којима данас живимо.“

Снежана Богдановић потврђује речи њеног претходника. „Позоришна представа ми се изузетно допала зато што говори о једном времену које данашњој омладини није толико јасно зато што имају све на дохват руке, па онда сматрају да се такве ствари у прошлости нису догађале. Верујем да су се вечерас многи пронашли у овој представи, у

томе о чему она заправо говори, о једној несрећној љубави, која је на крају тако и завршила одвојивши двоје заљубљених младих људи. Мислим да је свака представа која се изводи овде, у Дому културе Грачаница и у оквиру не само Приштинског народног позоришта, већ и других позоришта која су гостујућа, од изузетног је значаја, због тога што приближавају културу народу, мештанима овог места и овакви догађаји су увек добродошли.“

Небојша Дејанић који је на представу дошао из Липљана, такође није крио задовољство што је био у прилици да присуствује овом догађају. „Вечерас сам имао изузетно задовољство и прилику да присуствујем представи мојих драгих пријатеља из Ђиљана. Утисци су као што сте могли видети изузетно лепо, публика је уживала, било је пуно емо-

ција, а оно што могу посебно да истакнем је тај наш изворни дијалекат који они негују. Добро је, да овако, са поносом говоримо о нашем завичају, о нашим прецима и о вредностима, традицији и култури коју су они нама оставили.“

Након честитке и захвалности за изведену представу, замолили смо режисера представе и глумца у истој, **Сашу Станојевића** да каже неколико речи о представи. „То је истинита прича из нашег краја, о несрећној љубави двоје младих. Текст за представу „Панетова љубав“ написао је један наш локални фотограф, Стојадин Трајић. По њему се звала једна од најдужих улица у Ђиљану. Текст је написао 1936. године, а прво извођење је било 1937. г. у Ђиљану. Исте године је ова представа одиграна и у Београду. Та, 1937. година води се и као званична година почетка рада Ђиљанског позоришта. У то време је представа често режирана и играна у средњим школама, од стране гимназијалаца и њихових професора. Рат 1940/41. је једно време прекинуо рад позоришта, али од 1950. године наше позориште ради у континуитету. „Панетова љубав“ је на сцену постављана, отприлике сваке десете године.

Саша Стојановић

Покушали смо. Колико толико, да поставимо наш дијалект, мада, свестан сам тога, јако је то тешко. Глумци су млади, живе неким другачијим животом, причају другим дијалектом и тешко је од младих аматера извући максимум и чистоту оригиналног дијалекта. Друго, и ја сам доста тога у међувремену заборавио када је дијалект у питању и стално истражујем и покушавам да забележим и упамтим детаље до којих долазим.“

Текст: Златко. Маврић
Фотографије: Саша Јефтић

„ОЧИ ВРЕМЕНА“

Крајем 2025. године из штампе је изашао нови роман Леле Марковић под симболичним називом „Очи времена“. Роман обрађује живот и дело монаха Лазара Хиландарца (Лазара Србина) родом из Призрена, који је 1404. године осмислио, изградио и поставио први механички часовник у Русији. Часовник је на кули московског Кремља радио пуних 217 година.

Првим делом књиге обухваћено је време одрастања монаха Лазара, детињство у близини цара Душана, зидање цар-Душанове задужбине Светих Архангела код Призрена и прославу славе Аранђеловдана, како се одвијала трговина на призренском тргу, како је изгледала часовничарска радионица...

Предодређен рођењем у царском граду Призрену, одрастањем у близини цара Душана, упознавао је свет који га окружује, његову славу и сјај и опасност искушења која је приближило Османско освајање. Призрен и Душанову задужбину Светих Архангела понеће у себи и са собом у свет. Други део се бави путовањем на Свету Гору, његовим монашким животом, тиховањем у царској лаври Хиландару и поправком часомера Светог Саве, у време док је Света Гора опстајала под османским царством. Трећи део приказује Лазарев пут до Москве са групом монаха, где га дочекује Велики кнез московски, Василије I.

Лазар 1404. године израђује и поставља први механички градски часовник на једној од кремаљских кула, иза Благовештенске цркве. Израда Лазаревог часомера је била чудо технике, са покретном металном фигуром човека која је чекићем ударала у звоно да огласи часове.

Лела Марковић додаје да је на идеју дошла приликом рада на хрестоматији о знаменитим Призренцима од XIII-XX века „Призренски поменик“, а податке о чувеном часовничару пронашла је у историјским подацима, књигама, научним радовима и у неколико руских летописа. „Очи времена“ како гласи наслов књиге су, према ауторки, механизми који „виде“ и мере проток времена, часовници, одн. часомери, како су их у средњем веку називали. Рецензенти књиге су др Радован Пилиповић, др Марија Јефтимјевић Михајловић и Гордана Симеуновић, уредник књиге је др Александра Новаков. Они су похвално говорили о књизи на промоцији одржаној у Парохијском дому Цркве Александра Невског у Београду.

Лела Марковић је рођена 1971. године у Призрену. Дипломирала је на Правном факултету у Београду. Аутор је 25 књига поезије и прозе за одрасле и децу и приређивач. Члан је Удружења књижевника Србије – Књижевног друштва Косова и Метохије, секретар Друштва пријатеља манастира Светих Архангела код Призрена и члан Одбора за обнову светиња Призрена. Добитник је више књижевних награда. „Ова књига је још једна моја захвалност, дуг и дар нашем завичају Призрену, чији ковчег са благом чува многе дивне приче, записе и сведочанства“, закључује Лела Марковић.

Овај пројекат је подржан од стране Комесаријата за избеглице и миграције у оквиру Јавног позива за подстицање програма или недостајућег дела средстава за финансирање програма које реализују удружења и друге организације цивилног друштва од значаја за популацију избеглица, интерно расељених лица, тражилаца азила и повратника по основу Споразума о реадмисији за 2025. годину. Мишљење које је изнето у овој публикацији/чланку је мишљење аутора и не представља нужно и мишљење Комесаријата за избеглице и миграције.

ИН-форматор – Главни и одговорни уредник: Златко Маврић; Уређивачки одбор: Миљан Љушић (председник), Саша Јефтић, Горан Томић, Гордана Ђекић (чланови); Технички уредник: Данијел Пап; Лектор: Александра Димитријевић; Насловна страна: Златко Маврић.

Адреса редакције: Удружење грађана за помоћ расељенима са Косова и Метохије

„Свети Спас“, Балканска 25, 11000 Београд,

tel/faks: 011/2686-161; e-mail: svetspas@eunet.rs; web sajt: www.svetispas.org

Штампа: „Maxima Graf“ Петроварадин, www.maximagraf.rs; Тираж: 500 примерака; бесплатан примерак; ISSN 2334-6078